

Thomas Hugaas Molden og Kurt Elvegård

Endelig rusfri?

Evaluering av langtidseffekter for deltakere
i rusrehabiliteringstiltaket ved Modulen
i Trondheim fengsel

Rapport 2010

Thomas Hugaas Molden og Kurt Elvegård

”Endelig rusfri?”

**Evaluering av langtidseffekter for deltakere i
rusrehabiliteringstiltaket ved Modulen
i Trondheim fengsel**

 NTNU
Samfunnsforskning AS

 Samfunnsforskning AS Avdeling: Mangfold og Inkludering Postadresse: NTNU Dragvoll 7491 Trondheim Besøksadresse: Dragvoll allé, Paviljong Dragvoll Gård, Trondheim Telefon: 73 59 63 00 Telefaks: 73 59 62 24 E-post: kontakt@samfunn.ntnu.no www.ntnusamfunnsforskning.no/ Foretaksnr. NO 986 243 836		<h1>Rapport</h1>	
		TITTEL ”Endelig rusfri?” Evaluering av langtidseffekter for deltakere i rusrehabiliteringstiltaket ved Modulen i Trondheim fengsel	
		FORFATTER(E) Thomas Hugaas Molden og Kurt Elvegård	
		OPPDRAKSGIVER(E) Stavne Arbeid og Kompetanse KF	
RAPPORT	GRADERING	OPPDRAKSGIVERS REF.	
	Åpen	Hrønn Thorisdottir	
2010	ISBN	PROSJEKTNR.	ANTALL SIDER OG BILAG
	978-82-7570-218-8	2124	48
PRIS (eksl. porto og ekspedisjonsomkostninger)		PROSJEKTLÉDER (NAVN, SIGN.)	KVALITETSSIKRET AV (NAVN, SIGN.)
Kr 80.-		Thomas Hugaas Molden	Bente Aina Ingebrigtsen
	DATO		
	2010-01-07		
SAMMENDRAG Rapporten presenterer resultatene fra en evaluering av langtidseffekter for deltakere i rusrehabiliteringstiltaket ved Modulen i Trondheim fengsel. Tiltaket gjennomføres som et samarbeid mellom Stavne Arbeid og Kompetanse KF og Trondheim fengsel, med Stavne som ansvarlig for det faglige innholdet. Gjennom et brukerfokus med intervju av et utvalg nåværende og tidligere deltakere i rusprosjektet, har evalueringen hatt som formål å si noe om hvordan det har gått med disse personene på sikt. Målsettingen med evalueringen ble formulert i tre punkter: <ol style="list-style-type: none"> 1. Å få en ekstern evaluering av langtidseffekter for brukere av rusrehabiliteringstiltaket 2. Å bidra til økt fokus på og styrking av prosjektets suksessfaktorer 3. Å kartlegge resultatoppnåelse og eventuelle utviklings- og forbedringsmuligheter i opplegget 			
STIKKORD	NORSK	ENGELSK	
	Rehabilitering	Rehabilitation	
	Langtidseffekter	Long term effects	
	Kvalifisering	Qualification	

Forord

Denne rapporten er skrevet på oppdrag for Stavne Arbeid og Kompetanse og handler om langtidseffekter for deltakere i rusrehabiliteringstiltaket ved Modulen i Trondheim fengsel. Evalueringen bygger på intervjuer med nåværende og tidligere deltakere, gjennomgang av tilgjengelig dokumentasjon, samt intervjuer med ansatte i tiltaket. Hovedfokuset i evalueringen har vært på deltakernes erfaringer. Det er deres ”stemme” vi har vært særlig opptatt av å få fram i denne rapporten.

Evalueringsarbeidet har foregått over en halvårsperiode – fra høsten 2009 til sommeren 2010. De fleste av deltakerne som er intervjuet har i flere år vært ute av tiltaket. Da de ble utskrevet fra tiltaket og løslatt fra fengselet, hadde de aller fleste en jobb eller utdanning de startet opp i. Spørsmålet Stavne ønsket svar på var hvordan situasjonen er nå. Hvordan har deltakerne klart seg etter endt straffegjennomføring, og har de gjennom deltakelse i rusrehabiliteringsprosjektet fått en ny retning på livet uten rus og kriminalitet? Hvordan er livssituasjonen for øvrig? Og ikke minst – hvordan vurderer de den bistanden de fikk mens de var en del av rusrehabiliteringstiltaket ved Modulen i Trondheim fengsel?

Gjennom intervjuene med deltakere har vi har truffet mennesker som har møtt mye motgang, men som samtidig har vist at det er mulig komme videre bare viljen og motivasjonen er til stede. Evalueringen ville ikke vært mulig å gjennomføre uten at disse menneskene stilte opp og lot seg intervjuet.

Vi vil derfor takke alle nåværende og tidligere deltakere som var villig til å dele sine erfaringer med oss. Dere burde vært nevnt med navn, men dere er lovt anonymitet og det løftet skal vi selvsagt holde. Dere skal uansett vite at de erfaringene dere har formidlet til oss har vært verdifulle. Både Stavne og andre som driver tiltaksarbeid har behov for tilbakemeldinger på sitt arbeid. De trenger å vite hva som har virket – og hvordan det har virket. De trenger også å vite hva som ikke har fungert så bra. Dere har gitt tydelige tilbakemeldinger, noe som er helt avgjørende for å kunne foreta forbedringer. Igjen – tusen takk til hver enkelt av dere. Vi vil også få takke ansatte og ledelse på Stavne for godt samarbeid under veis. Trond Krogen har fulgt arbeidet gjennom hele perioden og bidratt både som koordinator og kontaktperson. Stavnes fagansatte ved Modulen, Berit Hansen, Lena Småvik og Turid Kirkeby har vært tilretteleggere og gode informanter om prosjektet.

Trondheim, juni 2010

Thomas Hugaas Molden

Kurt Elvegård

Innhold

1. Innledning	9
1.1 Bakgrunn.....	9
1.2 Metodisk gjennomføring og vurdering av datamaterialet.....	10
1.3 Rapportens oppbygging	10
2. Rusmisbruk og kriminalitet – rehabilitering i fengsel.....	11
2.1 Sammenhengen mellom rus og kriminalitet.....	11
2.2 Lovverk rundt domfelte i kriminalomsorgen	12
2.3 Behandling av rusmisbrukere i kriminalomsorgen – hva virker?	14
3. Stavne og Modulen – et bakteppe.....	17
3.1 Historikk og nåværende organisering	17
3.2 Målgruppe og formål	19
3.3 Verdier, metode og virkemidler	19
4. Deltakernes erfaringer	25
4.1 Presentasjon av informantene.....	25
4.2 Tre deltakerhistorier	27
4.3 Deltakernes ulike utgangspunkt.....	32
4.4 Oppholdet ved Modulen	33
4.5 Nåsituasjon.....	40
5. Rammer, organisering og veien videre	43
5.1 Bemanning og kompetanse	43
5.2 Suksessfaktorer og forbedringspotensial	44
5.3 Oppsummering	46
6. Referanser.....	1

1. Innledning

1.1 Bakgrunn

Høsten 2009 fikk vi i oppdrag av Stavne Arbeid og Kompetanse KF å evaluere langtidseffekter for deltakere i rusrehabiliteringstiltaket ved Modulen i Trondheim fengsel. Stavne har god oversikt over situasjonen blant deltakerne ved utskrivning fra tiltaket og løslatelse fra fengselet, men vet relativt lite om hvordan det går med deltakerne etter noen år: Er de i jobb eller utdanning? Har de klart overgangen fra å sitte fengsel til å bli rusfrie og lovlydige samfunnsborgere? Hvordan er livssituasjonen for øvrig, og hvordan vurderer de sin livssituasjon? Dette er noen av de spørsmålene Stavne ønsket svar på. Siktemålet med evalueringen har altså vært å få kunnskap om de langsiktige effektene av det tilbudet Stavne gir til deltakere i dette tiltaket.

Målsettingen med evalueringen har vært tredelt:

1. Å få en ekstern evaluering av langtidseffekter for deltakere i rusprosjektet
2. Å bidra til økt fokus på og styrking av rustiltakets suksessfaktorer
3. Å kartlegge resultatoppnåelse og eventuelle utviklings- og forbedringsmuligheter i tiltaket.

Evalueringen har hele tiden hatt et klart fokus på faktorer som har betydning for en videre utvikling av tilbudet. I dette ligger det både en identifisering av suksessfaktorer og forbedringspotensial. Det handler med andre ord ikke først og fremst om å oppsummere resultatene langs en skala fra pluss til minus, men om å få tak i hva som har vært virksomme arbeidsformer og gode grep. Og på tilsvarende måte når det gjelder utviklingsmuligheter og forbedringspotensial: det handler om å peke på muligheter og alternativer.

Denne evalueringen bygger på en tidligere studie av rusrehabiliteringstiltaket i Trondheim fengsel (Molden & Berg 2005a). Den evalueringen viste at tiltaket ble vurdert som et meget godt rehabiliteringstiltak i fengselet, både av innsatte, involverte fengselsbetjenter og av fengselsledelsen. Prosjektet ble karakterisert som unikt innenfor norsk kriminalomsorg, og med daværende status som prøveprosjekt ble det anbefalt en videreføring. Et ankepunkt i forrige evaluering var imidlertid manglende muligheter til å si noe om resultatoppnåelse for deltakerne på sikt, og hvordan deltakerne klarer seg når de er ferdige i rusrehabiliteringstiltaket og fengselet. Denne evalueringen søker å bote på dette.

1.2 Metodisk gjennomføring og vurdering av datamaterialet

Evalueringen har i første rekke hatt et *brukerperspektiv*. Dette innebærer at det er brukernes synspunkter, opplevelse og erfaringer som har vært i fokus. I og med at det er langtidseffektene vi har vært ute etter, betyr dette at erfaringsinnhenting i første rekke omfatter tidligere brukere – personer som er utskrevet fra rusrehabiliteringstiltaket og løslatt fra Trondheim fengsel.

I tillegg til å intervju tidligere brukere, har vi gjennomført intervjuer med Stavnes fagansatte i tiltaket. Fokus i disse samtalene har vært mer overordnede spørsmål som økonomi, organisering, samarbeid og grenseoppgang i forhold til andre instanser. Vi har også fokusert på det faglige innholdet i tilbudet – arbeidsformer, faglige perspektiver og holdninger til brukerne/deltakerne. Dette har vært et viktig bakteppe for brukerundersøkelsen, i tillegg til at det har gitt oss et større refleksjonsgrunnlag. Det er imidlertid viktig å understreke at det er brukernes stemmer som har vært det sentrale i denne evalueringen.

1.3 Rapportens oppbygging

Rapporten er inndelt i fire kapitler. Etter dette innledningskapitlet (kapittel 1) kommer en kort presentasjon av hvordan rusmisbruk og kriminalitet henger sammen og hvordan man kan rehabilitere rusmisbrukere som er inne til straffegjennomføring. Vi knytter dette opp til eksisterende forskning og studier om rusrehabilitering i kriminalomsorgen. I kapittel 3 presenterer vi Stavne og rusrehabiliteringstiltaket ved Modulen i Trondheim fengsel. Her gjennomgår vi litt historikk, sier noe om målsettinger og målgrupper, og til slutt presenterer vi arbeidsformer og perspektiver. I kapittel 4 presenterer vi deltakernes erfaringer. Her sier vi først noe om utvalget, for deretter å presentere case og drøfte ulike deltema knyttet til intervjumaterialet. Kapittel 5 handler om rammebetingelser og organisering, og avsluttes med en oppsummering av suksessfaktorer og anbefalinger.

2. Rusmisbruk og kriminalitet – rehabilitering i fengsel

Vi vil i dette kapittelet gi en kort beskrivelse av sammenhengen mellom rusmiddelmisbruk og kriminalitet, samt gi et bilde av hvordan det fra politisk hold rettes fokus mot rehabilitering og rusbehandling innenfor kriminalomsorgen, og hva tidligere forskning kan fortelle om virkningsfulle tiltak for denne målgruppen. Avslutningsvis viser vi at innsatte i norske fengsel har som andre samfunnsborgere like krav på å få hjelp til å komme seg ut av rusproblemer, selv om de er i en straffegjennomføring.

2.1 Sammenhengen mellom rus og kriminalitet

Det er en tydelig sammenheng mellom rus og kriminalitet – og følgelig også rus og kriminalomsorg. En levekårsundersøkelse blant fangebefolkningen i 2004 (Friestad & Skog Hansen 2004) avdekket at 60 prosent av de som sitter i norske fengsel har et rusproblem. Dette betyr at av de rundt 2700 menneskene som til enhver tid sitter i norske fengsel, er omkring 1800 rusmisbrukere inne til soning. Statistikken viser også at en høy andel av disse er gjengangere i kriminalomsorgen (Elvegård 2010).

Sammenhengen mellom misbruk av alkohol og narkotika koblet til kriminalitet er godt dokumentert, og undersøkelser viser at mellom 50 til 70 prosent av alle kriminelle handlinger involverer bruk av alkohol eller andre rusmidler (Friestad & Skog Hansen 2004). Med et såpass alvorlig samfunnsproblem kan man stille spørsmål om hvordan dette håndteres og hvilke tiltak som finnes for å behandle vanekriminelle rusmisbrukere i norske fengsel. Det er hevdet at tiltak som fungerer som en bro eller et bindeledd mellom rusinstitusjonene, fengsel og samfunnet utenfor, dvs. mellomliggende tiltak som gir hjelp på frivillig basis, har vært og er en mangelvare i norsk rus- og kriminalitetsomsorg (Greaker & Vetvik 1998). Tendensen har i følge Christie og Bruun (2003: 227) vært en vektlegging på straff og tidsbegrenset behandling:

Målt mot elendigheten skapt i vårt nåværende system, er det rimelig å tro at summen av lidelser reduseres om straffesystemet trenges tilbake og erstattes med omfattende omsorgstiltak

Det at store deler av alle innsatte i norske fengsel har et rusmiddelproblem ved innsettelse har understreket behovet for å finne egnede tiltak både for å forebygge kriminalitet og for å redusere de problem narkotika og annen rusmiddelbruk medfører for den enkelte og samfunnet. En kan derfor innenfor kriminalomsorgen se et økt fokus på å legge til rette for at innsatte og domfelte kan få hjelp til å leve et liv uten rusmiddelmisbruk og kriminalitet.

2.2 Lovverk rundt domfelte i kriminalomsorgen

Innsatte i norske fengsel har en rekke krav og rettigheter på lik linje med andre samfunnsborgere. Flere lover, rundskriv og reglement beskytter domfelte i løpet av straffegjennomføringen, og forplikter både fengsel og kommune i å bidra med tilrettelegging slik at innsatte rehabiliteres tilbake til samfunnet. I det følgende gis et kortfattet innblikk i noen av de mest relevante føringene og bestemmelsene.

I *regjeringens handlingsplan mot rusmiddelproblemer 2006-2008* ble det lagt føringer for at domfelte rusmisbrukere med særlige behov for oppfølging, skal få tilbud om å gjennomføre straff i rusmestringsenheter i enkelte fengsler. Det ble vektlagt tverrfaglig samarbeid mellom helse- og sosialtjenesten, NAV og kriminalomsorgen for å lette overgangen fra fengsel til lokalsamfunn. Den politiske føringen var i tråd med innholdet i rustiltaket ved Modulen (Molden og Berg 2005a).

Straffegjennomføringsloven er det mest sentrale regelverket i forhold til narkotika, innsatte og domfelte i kriminalomsorgen. Loven har en rekke bestemmelser om kontrolltiltak for å avdekke innsmugling, omsetning og bruk av narkotiske stoffer i fengsler, men også tilsvarende regler for kontroll og bekjempelse av rusmiddelmisbruk blant domfelte under kontroll av friomsorgen. Kontrollreglene har sin begrunnelse i *Straffegjennomføringsloven* §§ 2 og 3. Av § 2 fremgår det at ett av kriminalomsorgens formål er å forebygge og forhindre ny kriminalitet. All bruk, omsetning og andre former for ulovlig omgang med narkotiske stoffer er straffbart. Brudd på dette er kriminalitet, som skal bekjempes av kriminalomsorgen. Avdekker kriminalomsorgen handlinger som er omtalt i *Straffelovens* bestemmelser, skal dette som hovedregel meldes til politiet. Da kan Straffe- og legemiddelovens bestemmelser om narkotika komme til anvendelse. Etter retningslinjene til *Straffegjennomføringsloven* pkt. 3.43, kan imidlertid besittelse av små mengder eller bruk av narkotika møtes med andre typer reaksjoner enn anmeldelse.

Straffegjennomføringsloven § 3 pålegger dessuten kriminalomsorgen å legge forholdene til rette for at de innsatte og domfelte skal kunne skape seg en kriminalitetsfri tilværelse. Dette gjøres ved bruk av rehabiliterende tiltak. I og med at rundt 60 prosent av alle innsatte i norske fengsel oppgir å ha et rusproblem (Friestad & Skog Hansen 2004), og at tilbakefallsprosenten er høy (Skardhamar & Telle 2009), er det åpenbare utfordringer for kriminalitetsomsorgen i å finne rehabiliterende tiltak som virker.

En hovedutfordring for kriminalomsorgen er at ruspåvirkning som hovedregel vil redusere evnen til å dra nytte av et rehabiliteringstilbud (Smith, Goggin & Gendreau 2004). Noen narkotiske stoffer kan ved terapeutisk bruk for enkelte bidra til økt konsentrasjon og bedre læreevne (f.eks. Ritalin), men dersom disse stoffene ikke er forskrevet av en lege, er bruken ulovlig.

Kriminalomsorgen legger på ulike måter til rette for at innsatte og domfelte kan få hjelp til å leve et liv uten rus og kriminalitet. Det holdes rusprogrammer i regi av fengsler og friomsorgskontor. Rusmisbrukere som tidligere ville blitt dømt til ubetinget fengselsstraff for kriminelle handlinger, kan fra 2006 dømmes til å følge et rusrehabiliteringsprogram. Ordningen *Narkotikaprogram med domstolskontroll* innebærer at rusmisbrukere dømmes til å gjennomgå et rehabiliteringsprogram som vilkår for betinget dom. Målgruppen ville fått betinget dom om ikke ordningen hadde blitt iverksatt. Deltakerne får tjenester fra kommunen og spesialisthelsetjenesten som ledd i et aktivt rehabiliteringsopplegg.

Rehabilitering innebærer at det skal legges til rette for en kriminalitetsfri tilværelse etter gjennomført straff. Personer med alvorlige rusproblemer har ofte mangelfull utdannings-, arbeids- og boligsituasjon (Skardhamar 2002, Friestad & Skog Hansen 2004). Siden de må ha penger til livsopphold, herunder også penger til rusmidler, forsterkes deres motivasjon til å utøve kriminalitet fordi de har få andre inntjeningsmuligheter.

I norsk kriminalomsorg benyttes en ”importmodell” (Helgesen m.fl. 2006). Denne modellen innebærer at det er den etat som har ansvar for borgernes rettigheter ute i samfunnet, som også har ansvar for de innsattes og dømtes rettigheter under varetekt og straffegjennomføring. For at kriminalomsorgen i størst mulig grad skal kunne legge til rette for en kriminalitetsfri tilværelse, pålegger derfor Straffegjennomføringsloven § 4 kriminalomsorgen å legge til rette for et best mulig samarbeide med representanter for rusomsorgen, helsevesen, sosialetaten, NAV, skoleetaten og lignende. Justisdepartementet og helsedepartementet forsterket august 2006 samarbeidet om å gi rusmisbrukere bedre oppfølging under og etter soning. I *Rundskriv G-8/2006: Samarbeid mellom kommunehelsetjenesten, spesialisthelsetjenesten, kommunenes sosialtjeneste og kriminalomsorgen overfor innsatte og domfelte rusmiddelavhengige* skisseres ansvarsforholdet mellom partene. Målet her er å styrke og formalisere forholdet mellom disse tjenestene, og bidra til bedre samarbeidsløsninger og felles planer eller avtaler regionalt og lokalt.

Et praktisk eksempel på en slik formalisering rundt samarbeid i Trondheim er at fengsel og kommune har inngått en forpliktende samarbeidsavtale for å bedre ivareta de forpliktelser og ansvar kommunen har overfor innsatte ved løslatelse (Molden & Berg 2005b). Denne samarbeidsavtalen legger til rette for klare rutiner og samhandlingsmønster mellom aktørene for at oppfølgingen av de innsatte skal starte tidlig i straffegjennomføringen. Avtalen har som intensjon at innsatte skal møte rask ansvarsavklaring, tydelig funksjonsdeling og felles opptreden fra både fengsel og kommune. Avtalen gjelder for hele fengselet og er et tverretatlig samarbeid (Molden & Berg 2005a). Senere har dette blitt fulgt opp med arbeidet rundt ”Et verdig liv”. Dette samarbeidet er nå samlet under det som kalles Gjengangerteamet og består av fagfolk fra kommune, fengsel og politi som jobber sammen. På Stavnes hjemmeside sies det at

Gjennom nettverksamlinger har de samlet kunnskap og erfaringer om hverandres arbeid opp mot gjengangerproblematikken. Målsettingen har vært å effektivisere ressursbruken i arbeidet.

Enkelte innsatte har behov for behandling, botrening eller arbeidstrening som ikke kan gis i et fengsel. Straffegjennomføringslovens § 12 åpner derfor for at disse i enkelte tilfeller kan gjennomføre straffen i en institusjon som ikke hører inn under kriminalomsorgen. Dette gjelder særlig personer med rusmiddelproblemer. Det er et klart mål at flere innsatte rusmiddelbrukere skal overføres til rehabiliteringsinstitusjon.

For rusmisbrukere er det særlig viktig å planlegge løslatelsen og skaffe bolig, arbeid og behandling i den vanskelige overgangen fra fengsel til frihet. Det er derfor en sentral oppgave å styrke samarbeidet både helsetjenesten, sosialtjenesten og NAV slik at innsatte rusmiddelavhengige kan få den hjelpen de har behov for.

2.3 Behandling av rusmisbrukere i kriminalomsorgen – hva virker?

Å måle effekter av prosjekter som dette kan være utfordrende. For det første er det gjort lite forskning på rusrehabilitering. Det er spesielt vanskelig å vite hva som har virket på hva. Vi har gjennom tiden hatt lite sikker kunnskap om hva som virker når det gjelder rehabilitering i fengsel (Frihov 2003) og rusproblematikk generelt (NOU 2003:4). En del forskning finnes, men det er behov for langt mer, som det slås fast i *Opptappingsplan for rusfeltet* (2008). Tradisjonelt har dessuten denne forskningen i begrenset grad sett på effekter av et tiltak i forhold til andre mulige påvirkningsfaktorer (Frihov 2003). Implikasjonen er at det er vanskelig å si nøyaktig *hva* som har bidratt til endringene hos de innsatte, og dermed hvilke effekter arbeidet har. En del indirekte kunnskap om effekter har vi likevel. Vi vet for eksempel at det er nær sammenheng mellom kriminalitet og narkotikamisbruk (Friestad og Skog Hansen 2004) og at man kan redusere kriminalitet ved å redusere rusmisbruk. For det andre vil det alltid være en diskusjon knyttet til hvordan man måler effekter, hvilke metoder man bruker/bør bruke. Noen vil kanskje hevde at det som gjelder er randomiserte, kontrollerte studier, mens autoriteter innen feltet har satt spørsmålsteget ved verdien slike studier har for rusrehabilitering (Fekjær 2008).

Til tross for at mange innsatte i fengsel, både i og utenfor Norge er rusmisbrukere, finnes det forholdsvis få studier som belyser effektene av ulike behandlingsmetoder rettet mot denne gruppen (Helgesen m.fl. 2006). Det finnes imidlertid flere behandlingsmetoder som ikke har kunnet fremvise positive effekter overfor rusmisbrukere i fengsel og friomsorg. Noen av disse er:

- Straff som følge av lovbrudd er ikke i seg selv en effektiv tilnærming for å forhindre tilbakefall og kriminalitet. Omfattende analyser viste at ingen type straff eller sanksjon reduserte tilbakefall i seg selv (MacKenzie, Mitchell & Wilson 2002, Pallone 2003).

- Studier har påvist at det er en sammenheng mellom økt innesperringstid og økt tilbakefallsrisiko (MacKenzie et al. 2002).
- Et fengselsregime bygd etter militære prinsipper (såkalte "Boot Camps"), med sikte på å avskrekke innsatt fra å begå kriminalitet, reduserer ikke tilbakefall, men snarere øker risikoen (Sherman et al. 2003, MacKenzie & Shaw 1993).
- Metadonbehandling for misbrukere i frihet gir positive resultater i forhold til helsemessige og sosiale effekter, samt reduserer risikoen for kriminalitet. Studier viser imidlertid at denne behandlingsformen ikke har tilsvarende effekter under fengselsopphold. Riktignok reduserer metadonbehandling rusmisbruket i fengselet, men det gir ikke positive effekter knyttet til tilbakefall til kriminalitet etter straffegjennomføringen (MacKenzie et al. 2002, Bullock 2003).

I sum viser forskningen på effekter av ulike behandlingsmetoder rettet spesielt mot rusmisbrukere i fengsel at behandling påvirker tilbakefall til kriminalitet, men at effektene er små (Helgesen m.fl. 2006). Det som kjennetegner effektive kriminalitetsforebyggende tiltak er at de baserer seg på kartlegginger og vurderinger knyttet til lovbrysterens risiko, behov og responsivitet (Andreassen 2003). *Risikoprinsippet* sier noe om hvilke intensitetsgrad tiltaket bør ha, og at intensiteten ved et tiltak må være tilpasset risikonivået til den domfelte. *Behovsprinsippet* sier noe om hvilke områder behandlingen bør fokusere på for å være virksom. I forhold til *Responsivitetsprinsippet* er man opptatt av hvilken stil og form intervensjon bør ha for å kunne virke. Dette gjelder individuelle evner, læringsstiler og personlighetstrekk som regulerer et menneskes mulighet til å bli motivert til å lære (ibid).

I følge Helgesen m.fl. (2006) er det to behandlingsformer som peker seg ut med positive effekter på både tilbakefall til kriminalitet og til rusmisbruk – nemlig *terapeutiske samfunn* og *restrukturerende og atferdsterapeutiske programmer*.

Terapeutiske samfunn er av de tiltakene som viser best resultater overfor rusmisbrukere i fengsel. Dette tiltaket kjennetegnes ved at det har en hierarkisk struktur og en sterk påvirkning på den enkelte og på gruppen. Det er strenge krav til avholdenhet fra stoff og kriminell atferd, og det kreves et sterkt engasjement og ønske om forandring fra destruktiv atferd. Gruppeteknikker brukes for å påvirke både den enkelte og gruppen samlet, og gjennom ulike metoder læres ny atferd i interaksjon med andre mennesker. Det anses som helt avgjørende at de tilsatte i terapeutiske samfunn klarer å skape delaktighet, slik at gruppen selv etablerer gode normer som motvirker kriminelle holdninger og atferd (Andreassen 2003). Det brukes ulike behandlingsmetoder, både individuelle og kollektive, og det er vanlig at behandlingen inneholder både en fengselsdel og en etterfølgende friomsorgsdel. Av særlig betydning for gode resultater er det at den sammenhengende behandlingstiden er tilstrekkelig lang, dvs. av minst 3 til 6 måneders varighet (BRÅ 2005). I Norge er Stifinner'n i Oslo fengsel og Ungfinner'n (nå Modulen) eksempler på egne behandlingsopplegg rettet mot rusmisbrukere som baserer sitt arbeid på prinsippene for de terapeutiske samfunn (Helgesen m.fl. 2006). Tyrilikkollektivet er et annet eksempel på en slik behandlingsform.

Restrukturerende og atferdsterapeutiske programmer (såkalte påvirkningsprogram) er en annen type behandling i kriminalomsorgen som har vist seg å redusere risikoen for tilbakefall for rusmisbrukere (Andreassen 2003). Påvirkningsprogrammene kan inngå som en del av et terapeutisk samfunn, eller de kan tilbys i andre typer fengsels- eller friomsorgsmiljø. Felles for denne typen programmer er at de har et atferdsmotiverende utgangspunkt, og det store flertallet av disse programmene baserer seg på læringsteori. De er manualbaserte, krever ledelse fra kvalifiserte instruktører, og behandlingen gis både individuelt eller i grupper. Eksempler på påvirkningsprogrammer i norske fengsler er kognitive rusprogrammer som "Rusprogram i fengsel" (Rif) og "Mitt valg", som benyttes i friomsorgen. Hensikten er å redusere både risikoen for tilbakefall til rusmisbruk og til kriminell atferd. Intensjonen er å motivere til atferdsendring og skape holdninger som er uforenelige med rusmisbruk (Helgesen m.fl. 2006). De fleste påvirkningsprogrammene som drives i regi av kriminalomsorgen i dag har rusmiddelproblematikk som et av flere fokusområder.

Avslutningsvis bør vi også huske på at de innsattes egenmotivasjon og ønske om å endre på livet sitt, har minst like mye å si uavhengig av hvilken tilnærming det er snakk om. Alnæs (2006) intervjuet innsatte for å finne ut hvordan de selv opplevde rehabilitering. *Kontroll på rusproblematikk* var en av visse elementer som i følge informantene hans, bør være til stede for å kunne leve et lovlydig liv etter soning. Øvrige sentrale elementer var:

- Forholdet til familie
- Innsatte må forsones med seg selv
- Egenmotivasjon er viktig
- Underveis må det være relevant praksis og utdanning, med oppdaterte tilbud under soning
- Det må oppleves som at det er plass til de innsatte i samfunnet etter soning
- Egen bolig, utdanning og arbeid må være plass etter soning.

3. Stavne og Modulen – et bakteppe

Stavnes visjon er hentet fra norrøn mytologi – U-R-D¹. Urds brønn er i norrøn mytologi visdommens kilde:

Urds brønn som ligger ved livstreet Yggdrasils ene rot symboliserer visdommens kilde. De tre nornene Urd, Verdande og Skuld vanner Yggdrasil fra brønnen. Ved Urds brønn sitter nornene og vever menneskenes livsvev...

Visjonen uttrykkes gjennom bokstavene U-R-D: Utvikling, realisering og drømmer. I dette kapitlet skal vi se nærmere på rusprosjektets organisering og hvordan man jobber i forhold til denne visjonen. Vi starter med å se litt på historikken bak rusprosjektet, på organiseringen av rusrehabiliteringstiltaket før vi går nærmere inn på målgruppen og hovedmålene. Deretter vil vi se nærmere på Stavnes faglige plattform og arbeidsmetoder før vi til slutt gir et bilde av omfanget av virksomheten i prosjektet så langt.

3.1 Historikk og nåværende organisering

Rusprosjektet i Trondheim fengsel ble formelt startet 1. januar i 2003. Bakgrunnen til at det for Stavnes del var interessant å etablere et rusbehandlingsprogram i fengselet var de erfaringer ansatte ved Stavne hadde skaffet seg gjennom å jobbe med rehabiliteringsarbeid blant løslatte fra fengselet gjennom 1990-tallet. Over en lengre periode hadde man da sett at rehabiliteringen av rusmisbrukere fra fengselet ikke fungerte godt, og så et behov for å kunne starte rusbehandling allerede i straffegjennomføringen. En arbeidsgruppe bestående av ledelse og ansatte fra Trondheim fengsel og Stavne ble nedsatt i 2002. På bakgrunn av en utarbeidet projektskisse: *Behandlingsrettet tiltak for rusmisbrukere i Trondheim fengsel*, ble det høsten 2002 bevilget penger til en stilling (ruskoordinator). Stillingen ble lagt til kontraktsavdelingen i fengselet, og besatt av en behandlingsfaglig fra Stavne.

Ved rustiltakets start i 2002 var kontraktsavdelingen allerede en veletablert avdeling og gikk da under navnet ”Kontrakten” i E-bygget i fengselet. Avdelingens innhold var svært variert i form, programvirksomhet, trening, kulturelle aktiviteter, lek og læring. Inngangsbilletten til avdelingen var den innsattes inngåelse av en kontrakt om å avstå fra rus under soning. Rusprosjektet ble etablert inn i dette for å fange opp det rusrehabiliterende aspektet i den enkeltes prosess i straffegjennomføringen. Det var da en stor fordel at Stavne bidro inn mot avdelingen i form av rusfaglig kompetanse. I og med at Trondheim fengsel allerede hadde en avdeling med rusfri soning og at mange aktiviteter og arbeidsmetoder var sammenfallende

¹ <http://stavne.no>

med Stavnes grunnleggende ideologi, ga samarbeidet rundt rusprosjektet en god synergieffekt.

Fra 1. mai 2003 endret kontraktsavdelingen navn til FIRER'N, og avdelingen fikk da et eget rådsmøte og et nytt revidert internt reglement tilpasset behandlingen av rusmisbrukere. Fra og med august 2003 ble det bevilget to rusfaglige stillinger knyttet til rusprosjektet. I og med at avdelingen var lokalisert i et større bygg med flere domsavdelinger, ble avdelingen i 2005 flyttet til et eget, nytt modulbygg med avskjermet beliggenhet inne på fengselsområdet. Det hadde vært en målsetting over lengre tid å få nye lokaler som bedre tilfredsstilte krav til og behov for til fysiske rammebetingelser prosjektet ønsket å jobbe under. En viktig grunn til det var å bedre kunne skjerme de innsatte ved avdelingen fra andre innsatte i fengselet. Avdelingen skiftet som følge av dette igjen navn, denne gangen til "Modulen". Symbolsk står navnet Modulen for noen av de verdiene som vektlegges i arbeidet ved avdelingen:

M – mestring

O – oppfølging

D – deltakelse

U – utvikling

L – læring

E – endring

N – "nykter", nei til dop - nei til rusmisbruk

Selve bygget befinner seg i utkanten av fengselsområdet og er på to plan med 15 celler i første etasje og fellesområder i andre etasje. Fellesområdene består av to stuer, kjøkken, kontorer og vaktsentral. Avdelingen har fram til sommeren 2009 hatt egen luftegård. Gjennom rusprosjektets historie har avdelingen gått fra å være en todelt gruppe, bestående av de i rusprosjektet og de utenfor, til i dag å være en ren rusavdeling hvor alle 15 innsatte på avdelingen er en del av rusprosjektet.

Stavne har to til tre ansatte tilknyttet rustiltaket ved Modulen. Disse har kompetanse og erfaring fra arbeid med rusavhengige. Antallet konsulenter fra Stavne har variert fra en til tre personer, avhengig av årlige bevilgninger til tiltaket. Konsulentene har arbeidssted ved Modulen, med egne kontorer ved avdelingen. I hovedsak er arbeidstiden på dagtid, men med minimum en kveldsvakt i uka. I tillegg legges det også vekt på at de ansatte skal kunne være med på turer og aktiviteter i helger eller på kveldstid. Konsulentene inngår i et fengselsteam bestående av flere fagpersoner fra Stavne, og som har arbeidsoppgaver tilknyttet innsatte i Trondheim fengsel.

Fra fengselets side er Modulen bemannet med seks faste fengselsbetjenter som går dag-, kvelds- og nattevakter. Rekrutteringen til disse stillingene skjer internt i fengselet, og besettes av betjenter med spesiell interesse for rehabiliteringsarbeid og kompetanse inn mot avdelingens innhold. I tillegg til faste betjente er også andre fengselsbetjenter og

ekstrabetjenter ved avdelingen når det er behov for det. Kun de faste betjentene har direkte tilknytning til det arbeidet som gjøres opp mot rehabiliteringsprosessen hos den enkelte innsatte.

Ansatte fra Stavne og fengselet samarbeider tett om et godt faglig arbeid ved Modulen, med fokus på å bidra til å få en felles faglig plattform. Kompetanseheving er et satsningsområde for ansatte ved Modulen, og kontinuerlig utvikling av samarbeidet og innholdet styrkes gjennom kursing, skolering, studieturer etc.

3.2 Målgruppe og formål

Rusprosjektets målsetting er å skape en endringsoptimisme hos den enkelte deltaker ved bruk av ulike virkemidler og metoder. Dette skal igjen kunne føre til at de innsatte når individuelle del- og hovedmål. Målene kan være behandling, skole, kurs, arbeid, fritid, nettverk eller annen meningsfylt aktivitet etter endt straffegjennomføring. Dette innebærer å skape et klima og et tilbud til den vanekriminelle rusmisbrukeren som sliter med et rusproblem og som ønsker å bryte ”den onde sirkelen”. Videre at den enkelte skal ha en form for oppfølging å gå til etter endt soning.

3.3 Verdier, metode og virkemidler

Stavnes faglige plattform beskrives gjennom tre sentrale områder²:

- *Verdier* - hvorfor gjør de det de gjør?
- *Metode* - hvordan gjør de jobbene sine?
- *Virkemidler* - hva gjør de?

Verdier

Stavne sier selv at deres menneskesyn og etiske verdier er det som kanskje innvirker mest på måten de møter og behandler mennesker på. Verdiene som trekkes frem er respekt for enkeltmennesket, at alle skal bli vist tillit, at alle skal oppleve trivsel, trygghet og det å bli tatt

² Verdigrunnlaget er noe Stavne har en større prosess på nå, og hvor hele personalgruppa er involvert sammen med ekstern veileder.

på alvor ut fra den situasjonen de står i. Videre vektlegges det at deltakerne skal oppleve at ærlighet er en nødvendig forutsetning for løsningsorientert samarbeid. Ut fra dette kan man si at i rusprosjektet bygges arbeidet på humanistiske verdier, noe som innebærer en tro på at alle mennesker har ressurser i seg til personlig vekst.

De mest sentrale verdiene i rusprosjektet er i følge Brevik og Thorisdottir (2007):

- Ærlighet
- Respekt
- Engasjement
- Humor
- Kreativitet og tålmodighet
- Alt er mulig
- Ansvar
- Toleranse og takhøyde
- Trygghet

Dette ansees som selve grunnpilarene i rusprosjektet og utgjør måten å tenke og handle på, noe som krever høy bevissthet rundt verdigrunnet i hverdagen.

Metode

Rusprosjektets metodikk er sammensatt av ulike metoder og tilnærming for å nå målene (Molden og Berg 2005a). Prosjektet har en faglig forankring i Tyrilistiftelsens behandlingsmetodikk, og har i oppstartsperioden vært under veiledning av fagpersoner ved Stifinner'n i Oslo fengsel. De ulike metodene støtter opp om hverandre og gir flere innfallsvinkler i forhold til deltakernes komplekse problematikk (Brevik & Thorisdottir 2007). Spesielt gjennom involvering søker rustiltaket å bygge en tett relasjon til deltakerne, en relasjon som bygger på tillit og muligheter for å samarbeide målrettet med deltakeren. Bevisstgjøring av deltakernes situasjon og egne valg- og løsningsalternativ står i fokus. I dette arbeidet er de viktigste metodene som anvendes:

Involveringspedagogikk

Vekstteori er et viktig fundament i metoden, og tar utgangspunkt i viten om det velfungerende mennesket og hvordan det kan få identifisert sine egne evner og muligheter. Hvordan man blir møtt for å bli i stand til å ta egne ressurser i bruk er utslagsgivende. Metoden har også utgangspunkt i realitetsterapi og baserer endringsarbeid på bevisst fokus på relasjonsarbeid og involvering mellom ansatt og deltaker. Mange av deltakerne på Stavne har omfattende problemer og behov for oppfølging over lang tid. Relasjonsbygging er et sentralt virkemiddel, og for ansatte blir i mange tilfeller relasjonen en nesten livslang forpliktelse. Stavne sitt motto

er da også: ”Vi slipper ikke taket”. Mottoet viser til Stavnes grunnleggende verdier og menneskesyn: Tette relasjoner hvor tillit er en av grunnsteinene. De ønsker med dette å gi uttrykk for at de har tro på at den enkelte skal nå sine mål, og at de er med deltakerne på veien så lenge de selv ønsker det.

Kognitive program

Gjennom fengselsprosjektene og i andre sammenhenger har flere ansatte fått opplæring i å bruke kognitive programmer og prosesser i rehabilitering. Kompetansen anvendes både i individuelle samtaler og i grupper. Hensikten er å lære den enkelte en mer bevisst holdning til egne valg, handlinger og konsekvensene av disse. Dette gjelder spesielt valg som tas i stressede og kritiske situasjoner, hvor erfaring viser at kriminelle og folk i ruset tilstand ofte handler impulsivt og at konsekvensene får negative virkninger, både for den det gjelder og omgivelsene. Kognitive treningsprogrammer er verktøy som kan gjøre folk bedre i stand til å takle slike situasjoner på en mer hensiktsmessig måte. I Trondheim fengsel er Rif (Rus i fengsel) og Ny Start kognitive programmer som supplerer rusprosjektets rehabiliteringstilbud.

Konsekvenspedagogikk

I konsekvenspedagogikken legges det vekt på at konsekvens ikke må forveksles med straff, og at konsekvens er en følge av en handling. Den enkelte skal før han handler i størst mulig grad være klar over hvilke konsekvenser handlingen medfører for seg selv og andre. Konsekvenspedagogikken forsøker å trene individet til å ha en selvstendig, kritisk og spørrende holdning for derigjennom å kunne foreta reflekterte valg av handlinger og livsførsel. I rustiltaket sanksjoneres det ved brudd på regler eller avtaler, men i rusprosjektet er sanksjoneringsmåtene noe modifisert i forhold til fengselet for øvrig. Et prinsipp er at man ikke skal kunne velge seg bort fra gruppa ved Modulen uten å måtte gjøre rede for sine valg.

LØFT – Løsningsfokusert tilnærming

LØFT er en praktisk anvendbar metode der ansvaret for endringsprosessen primært ligger på deltakeren. Grunntanken er fokus på løsninger framfor problemene til den enkelte. Metoden er ressursfokusert ved at man fokuserer på situasjoner som oppleves positive og der deltakerne lykkes med sine mål og handlinger. Søkelyset rettes mot deltakernes sterke sider, ressurser og evner, og ikke på mangler og svakheter. Tidligere fiaskoer tillegges liten vekt, og man bruker ikke tid på å beskrive og kategorisere problemer. De ansatte inntar en veilederfunksjon, og utgangspunkt for arbeidet er hva deltakerne selv kan og liker å jobbe med.

Familie og nettverksarbeid

Nettverk i form av familie og andre har stor betydning for potensialet for endring. Helhetstanken står sentralt og helheten innbefatter ulike former for sosiale nettverk med tilhørighet til forskjellige grupper og ulike aktivitetsarenaer. Man går derfor i en del tilfeller aktivt inn og skisserer nettverkskart, og noen ganger arrangeres nettverksmøter for å finne ressurser som kan bidra i prosessen for at deltakerne skal nå sine mål. Det jobbes også med at private nettverk skal inn i ansvarsgrupper.

Prosessgruppe - fellesskap

Gruppesprosesser anses som en viktig ressurs, og har ofte gjennomslag i endring av atferd for den enkelte. Derfor skal alle deltakerne ha relasjon til ei gruppe. Grappa kan ha en aktiv rolle i planlegging, gjennomføring og evaluering av hensiktsmessige handlinger i ulike situasjoner. Fellesskapet skal være levende og korrigerende innenfor de samme rammene man finner i samfunnet for øvrig. Deltakerne må ta hensyn til hverandre. Fellesskapet har som formål å korrigere atferd, språk og holdinger, samt det å lære seg å håndtere konflikter. Faste forpliktelser, rutiner og kjøreregler er med å styre fellesskapet i hverdagen.

Endringsfokusert rådgiving

Endringsfokusert rådgiving (EDRAS) bygger på noen prinsipper om at rådgiverens rolle skal være å vise empati, fokusere på klientens opplevelse av diskrepans, minimere klientens motstand, akseptere ambivalens og styrke klientens selvtillit (Brevik og Thorisdottir 2007). Denne rådgivermetodikken brukes i rustiltaket der hvor dette vurderes som hensiktsmessig.

Virkemidler

I rustiltaket har man et sett av virkemidler som benyttes som verktøy i rehabiliteringsarbeidet. Virkemidlene benyttes stort sett gjennom hele rehabiliteringsopplegget, eller kan være knyttet til ulike faser i prosessen (Brevik og Thorisdottir 2007). I det store og hele er de viktigste virkemidlene som benyttes i korte trekk følgende:

Kontaktpersoner

Alle deltakerne får en fast kontaktperson i rustiltaket og denne personen får hovedansvar for oppfølgingen av deltakeren gjennom rehabiliteringsopplegget. Alle deltakere har faste avtaler med sin kontaktperson om planlegging, forberedelser, avtaler i forbindelser med gjennomføring av oppgaver og evaluering av disse. I tillegg oppnevnes en kontaktbetjent blant fengselsbetjentene i avdelingen. Ruskonsulenten og kontaktbetjenten samarbeider om oppfølgingen av deltakeren, eventuelt i samarbeid med andre som arbeider med den innsatte. Dette arbeidet journalføres slik at alle som er involvert i arbeidet vet hva som til enhver tid skjer.

Planarbeid

Den enkelte deltaker har en framdriftsplan som beskriver innholdet i soningstiden. Kartlegging, tilrettelegging og behandling er viktige elementer i planarbeidet. Kartleggingen av den enkeltes utgangspunkt er viktig tidlig i planleggingen, for å legge et rehabiliteringsløp som er egnet og tilpasset den enkelte deltakers framdrift. Gjennom planarbeidet legges et løp som skal videreføres etter løslatelse.

Ukeprogram

Gjennom et ukeprogram som er obligatorisk for deltakerne inngår aktiviteter og tilbud Trondheim fengsel er ansvarlige for, samt samlinger, samtaler og møter som rustiltaket har ansvaret for. I korte trekk omhandler rustiltakets ukeprogram morgensamlinger, gruppesamlinger (med sesjoner hvor ulike aktuelle tema tas opp), idédugnader, ventilmøter (med kun deltakere til stede) samt deltakelse på ulike foredrag eller møter utenfor fengselet. Sistnevnte er frivillig og brukes aktivt inn mot deltakere som ønsker utfordringer i mestrings- og læringsprosessen.

Miljøaktiviteter

Den daglige aktiviteten og omgang mellom mennesker anses som det viktigste virkemidlet i endringsprosessen. Gjennom aktiviteter er formålet å gi innsatte muligheter til økt livsmestringskompetanse. Modulen legger opp til et bredt spekter av aktiviteter som skal gi deltakerne styrkede sosiale ferdigheter og gjøre tilpasningen til samfunnet utenfor murene lettere. Fysisk aktivitet er en viktig del av dette. Målet her er å bedre deltakernes fysiske helse, gi dem bedre utholdenhet, økt trivsel og bedre selvbilde. Samtidig lærer de gjennom aktiviteter å forholde seg til andre gjennom samhandling, lagidrett og sosialt samvær, i tråd med gitte normer og regler. Gjennom å bedre den fysiske formen er det også et mål å redusere et mulig medisinbruk, samt å stryke den mentale helsen til deltakerne. Aktivitetsprogrammet består også av deltakelse på kulturelle arrangementer, overnattingsturer og helgeaktiviteter samt aktiviteter av trivsels- og miljømessig karakter inne på Modulen.

Samordning av tiltak

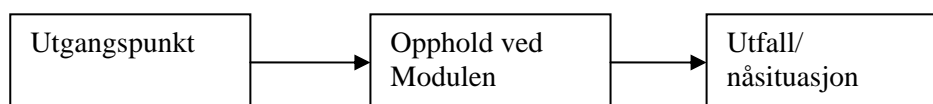
Ved å ha faste *morgenmøter* og et *rådsmøte* i uka samordnes fengselets og rustiltakets oppfølging av den enkelte deltaker. Dette gjøres for å få forutsigbarhet og en klarhet i innholdet i tilbudene. Da den innsatte ofte har flere muligheter må de ulike aktørene gå inn å sørge for et helhetlig og planmessig innhold i den enkelte deltakers hverdag. Viktige samarbeidstemaer som omhandles i disse møtene er deltakernes permisjoner og sanksjoner ved brudd på vilkår eller regler.

Regelverk

Gjennom faste rammer skal deltakerne oppleve forutsigbarhet og klart regelverk å forholde seg til gjennom soningen. Dette gjelder spesielt i forhold til permisjonsordninger, sanksjoner ved regelbrudd og forpliktelser til å avlegge urinprøver og lignende. Permisjoner brukes aktivt i rehabiliteringen, og gis til de som er permisjonsberettiget og viser seg modne for å prøve seg på planlagte oppgaver under permisjonstiden. Ved brudd på regelverk sanksjoneres deltakere ut i fra hva som er hensiktsmessig i forhold til hvor de står i rehabiliteringsprosessen og graden på bruddet eller forseelsen. Ofte ligger det en tanke bak sanksjoneringen, og det skal gi deltakeren det gjelder en mulighet til læring om konsekvenser av egne handlinger.

4. Deltakernes erfaringer

Deltakerne som har vært med i denne undersøkelsen er en sammensatt gruppe. Fellesnevneren er at alle har erkjent et rusproblem og at de ønsker å gjøre noe med dette. De representerer variasjon både med hensyn til grunnlaget for at de soner i Trondheim fengsel, hvor lang dom de har/hadde, samt lengde på oppholdet i tiltaket. Behovene for bistand og hjelp har vært varierende, helt avhengig av hvilken situasjon den enkelte har vært i på inntakstidspunktet. I undersøkelsen har det vært en målsetting å fange opp denne variasjonen, med den hensikt å få fram bredden i deltakernes erfaringer som følge av ulike ståsteder, problematikk og bistandsbehov. Alle disse forholdene har vært med på å påvirke nåsituasjonen. Skjematisk kan dette fremstilles i følgende modell:

Modellen er også utgangspunkt for hvordan vi har valgt å presentere deltakererfaringene. Vi starter med en kort presentasjon av alle informantene for å gi et bilde av hvem de er.

4.1 Presentasjon av informantene

Våre informanter representerer stor spredning både når det gjelder alder og varigheten de har vært ved rusrehabiliteringstiltaket som tabell 1 på neste side viser. Oversikten gir et bilde av våre informanter, når de var deltakere i rusprosjektet og hvordan deres situasjon er i dag. Tabellen viser også om vedkommende er i jobb eller under utdanning på intervjuetidspunktet, samt en egen vurdering av deres nåsituasjonen på en skala fra 0 til 10, der 0 er bunn og 10 er topp.

Tabell 1. Oversikt over informanter

Kjønn	Alder	Tid ved Modulen	Rusproblematikk	Tidligere domfelt	Aktivitet i dag	I jobb/skole	Nåsituasjon
M	40-45	2008/2009	Alkohol/blandingsmisbruk	Ja	Arbeidsavklaringspenger (NAV)	Ja	3-4
M	45-50	2006/2007	Alkohol	Nei	Fast jobb (sykemeldt)	Ja	8
M	45-50	2006/2007	Blandingsmisbruk	Ja	Lærling (sykemeldt)	Ja	7-8
M	30-35	2007/2009	Blandingsmisbruk	Ja	I jobb/tar fagbrev	Ja	9
M	35-40	2006 + 2007/2008	Amfetamin/heroin/blandingsmisbruk	Ja	Rusrehabilitering	Nei	5
M	55-60	2009	Alkohol	Ja	Uføretrygd	Nei	
M	35-40	-	Blandingsmisbruk	Ja	Jobb	Ja	7
M	30-35	2007	Ingen	Nei	Studier	-	6-7
M	25-30	2007-2008	Ingen	Nei	Jobb	Ja	10
M	20-25	2010	Hasj, alkohol og B-preparater	-	I rusprosjektet/Modulen	-	8
M	20-25	2010 -	Amfetamin	Ja	I rusprosjektet/Modulen	-	10
M	35-40	2010 -	Blandingsmisbruk	Nei	I rusprosjektet/Modulen	-	3
M	25-30	2010	Alkohol og hasj/cannabis	Ja	I rusprosjektet/Modulen	-	0³

Som vi ser er det er bare mannlige deltakere som har vært en del av denne studien. To av informantene våre var i begynnelsen av tjuårene, flere var i trettiårene, noen i førtiårene og én var over femti år. Noen deltakere har hatt flere opphold ved rusrehabiliteringstiltaket, og en del har vært tilknyttet tiltaket over lengre tid eller i flere omganger. Ingen av informantene hadde opphold på Modulen før 2006 (som siste fengselsopphold). De fleste har vært blandingsmisbrukere, inkludert alkohol. Av de som ikke var på Modulen på intervjuetidspunktet var alle i en eller annen form for aktivitet, avklaring, oppfølging eller lignende. De aller fleste hadde sonet i fengsel mer enn én gang. Tabellen gir et totalinntrykk av at mange av deltakerne i undersøkelsen klarer seg bra. Alle har en eller annen aktivitet i dag i form av arbeid, skole eller rusrehabilitering. På spørsmålet om å gi en vurdering av sin nåværende livssituasjon, ser vi at bare tre oppgir svar under 5, noe som antyder at flesteparten selv opplever å ha det bra.

Den enkeltes problematikk ved innskriving har vært varierende, men rus og kriminalitet er hovedproblemet. I tillegg er bildet ofte sammensatt, og det er mange problemer som virker sammen. En del trekker frem at de har diagnosen ADHD, og tilskriver en del av årsaken til livssituasjonen sin ved innskriving til dette.

³ I forhold til hvordan han har hatt det på andre avdelinger var svaret ”7”.

4.2 Tre deltakerhistorier

I det følgende vil tre av våre informanters historie knyttet til rusrehabiliteringstiltaket ved Modulen bli presentert i kortform. Historiene er unike som de personene som forteller dem, og de er valgt for å vise variasjon i bakgrunn og forløp. Samtidig sier de noe om manges erfaringer med å være en del av rustiltaket ved Modulen. Informasjonen baserer seg på de opplysningene informantene har gitt i intervjuene og er sydd sammen for å gi en mer helhetlig framstilling. Identifiserbare opplysninger er anonymisert.

Deltaker 1

...en endring fra "tøffe" til gode mennesker.

Deltaker 1 er i begynnelsen av 30-åra og har vært en gjenganger innenfor kriminalomsorgen i mange år. Helt i fra ungdomsårene har han hatt rusproblemer og frekventert inn og ut av fengselet. Som blandingsmisbruker har han misbrukt det meste av opiater, amfetamin og kokain, men også hasj og steroider. Han var deltaker i rusprosjektet ved Modulen over en lengre periode på 1 ½ år, og satt inne på en lengre dom for salg av narkotika. Siste del av dommen har han sonet i frigangshjem, og samtidig hatt fast jobb på et institusjonskjøkken. Han har skaffet seg egen leilighet med hjelp fra familien, og denne er under oppussing og klargjøring for innflytting. I tillegg har han en ny jobb å gå til, med muligheter for opplæring og fagbrev i løpet av de nærmeste årene.

Grunnen til at Deltaker 1 søkte seg til Modulen og rusprosjektet var et ønske om å gjøre noe med det livet sitt. Han opplevde å ha levd et liv som rusmisbruker og kriminell lenge, og beskrev livssituasjonen sin som *"en slitsom tilværelse, jeg begynte å bli gammel i "gamet" og det var ikke artig lengre... tiden var kommet for å endre livsførsel"*. Ved Modulen ble han møtt med det han mente var en tankegang som var helt unik:

Rusprosjektet og de som jobber der er unike, det er et fantastisk bra tiltak – ja helt enormt. Jeg har vært med på å ta steget fra og ikke gjøre noe, til nå å gjøre alt. Det er et genialt konsept! De endrer oss fra å være "tøffe" til å bli gode mennesker.

Av de tingene Deltaker 1 fremhever som best er at han ved Modulen lærte å tenke annerledes, at det var rom for å tenke andre og nye tanker. Han kom seg bort fra negative miljøer som dominerer ellers i fengselet, og rusprosjektet bidro til gi han en miljøforandring. Der ble han en del av et mer lukket miljø med andre spilleregler og med andre former for premieringer og sanksjoner. Han roser samholdet i gruppa, og beskriver det som en gjeng med fine og oppegående mennesker. Sammen jobbet de mot felles mål, hvor premien for god innsats ofte var deltakelse på aktiviteter eller turer. Men det aller beste ved rusprosjektet og Modulen understreker han var:

De som jobber der er veldig positive, de styrket og støttet meg og ga meg selvtillit. Gjennom tilrettelegging ga de meg muligheter, spesielt i forhold til skole og utdanning. De er et godt faglig og stødig team som vet hva de holder på med.

Samtidig påpeker Deltaker 1 viktigheten av at ikke hvem som helst kan ha en jobb ved Modulen: *”Det er folk som virkelig vil noe som må besitte stillingene i prosjektet, og de må ha et brennende initiativ for å kunne gjøre jobben”*. Han opplevde at de som jobber i rusprosjektet er engasjerte og jobber særdeles godt med de innsatte, men samtidig mener han at systemet rundt rusprosjektet (kriminalomsorgen og fengselsledelsen) gjorde det tyngre å få gjennomført de målsettingene han og resten av deltakerne i rusprosjektet jobbet mot. Som Deltaker 1 sa det:

Jeg opplevde at jeg ble hørt i forhold til egne ønsker og valg på Modulen, men det var litt tyngre å bli hørt i kriminalomsorgen.

I tiden etter utskrivning fra Modulen har det gått bra for Deltaker 1. Gjennom frigangen har han fullført utdanning, skaffet seg en framtidig jobb og fått seg egen leilighet. Han har brutt med det negative sosiale nettverket fra fortiden, og han har bevisst valgt å bruke tid på skaffe seg nye og gode venner. Han forsøker å være kritisk til hvem han velger, det skal være ”riktige” venner, og så langt har han ikke skaffet så mange. Men dette regner han kommer til å gå greit gjennom ny jobb og videre skolegang. Han er en sosial person som lett kommer i kontakt med andre. Oppfølgingen utenfor murene har innfridd til forventningene, Stavne har vært en bidragsyter hele veien og er en partner som er imøtekommende dersom han trenger hjelp. Han opplever å ha gått over i en tilværelse som er meningsfull, for som han selv sier:

Jeg har vært utrolig heldig, jeg har et morsomt levebrød (jobben) og får betalt for å gjøre noe jeg liker å holde på med. Jeg har noe fast å gå til hver dag. Familien min er sterk og støttende. Jeg har få, men gode venner. Og på fritiden er jeg aktiv, jeg trener på treningssenter, sykler året rundt og går på ski på vinteren.

Mye av æra for framgangen tilskriver Deltaker 1 de som jobber i rusprosjektet. Han har nådd alle mål han har satt seg underveis, mye takket være ansatte ved Modulen. Men som han sier: *”Det er et lagarbeid – sammen er vi gode – men veien har jeg gått selv!”*. Rusprosjektet har stått for forutsetningene, hjelpemidlene og verktøyene han har hatt bruk for å rehabiliteres, og rusprosjektet har *”lagt dette i hendene på meg”*. For Deltaker 1 har jobben bestått i å anvende verktøyene og de mulighetene dette har gitt, og den sjansen har Deltaker 1 benyttet seg av fullt ut. Det har gått bra med han, kanskje fordi han var motivert. Nå i ettertid erkjenner han:

Jeg hadde bestemt meg og gjort avkall på fortida. Jeg skjemmes over det jeg har gjort - men dette er nå en tilbakelagt tid som også har gjort meg mer rik på erfaring.

I dag har Deltaker 1 relativt lite kontakt med Modulen. Men på frigangen er han sammen med tre andre deltakere fra rusprosjektet. Deltaker 1 vet fra disse at det ikke er alle som er forunt den framgangen han har hatt:

Jeg har hørt at det ikke er alle det går like bra med – og jeg gjør meg noen tanker rundt det. Det er helt opp til hva man vil selv – og noen ønsker å gå en annen vei enn jeg har gjort!

I løpet av tiden ved og etter oppholdet ved Modulen har Deltaker 1 oppnådd følgende:

- Blitt rusfri
- Sluttet med kriminalitet
- Fått en god livssituasjon som han trives godt i
- Gjennomført lærlingetiden i fengselet
- Tatt fagbrev og annen relevant utdanning under soningen
- Satt seg nye og realistiske mål
- Har fast jobb å gå til
- Skaffet seg egen leilighet
- Fått en meningsfull og aktiv fritid
- Er topp motivert til å fortsette livet han har skapt seg

Deltaker 2

Fordi de bryr seg om deg!

Deltaker 2 er i slutten av 30-åra og har flere fengselsopphold bak seg. Han har slitt med rusmisbruk over mange år, og spesielt heroin og amfetamin de siste årene. Siste dom han satt inne for var relatert til narkotikasalg. Han har vært i kontakt med Modulen under tidligere straffegjennomføringer, og søkte seg derfor til Trondheim fengsel og Modulen fordi han ville delta i rusprosjektet. Ved inntak til Modulen hadde Deltaker 2 allerede fått innvilget § 12-soning, og derfor er han på intervju tidspunktet fortsatt i soning, men nå ved et rusbehandlingssenter. Der skal han være i ett år til. Han har under fengselsoppholdet tatt fagbrev som tømrer, og ved rusrehabiliteringssenteret fylles dagen med kurs (som "Veien tilbake til et bedre liv" og lignende), snekring, fjøsstell, vedhogst og turer i skog og mark. Han klager over at det kan være litt lite aktiviteter og at folk han bor sammen med er litt "slappe", men tenker at det for sin egen del kan være greit og nyttig å lære seg å ha det kjedelig.

Grunnen til at han søkte seg til Modulen ved siste fengselsopphold var som han sier:

Fordi de bryr seg om deg, du blir hørt og får hjelp. Ved Modulen tar de tak i ting og det er ei grei avdeling å være på.

Deltaker 2 har mange lovord å komme med i beskrivelsen av oppholdet ved Modulen. ”*Det var veldig bra, mye bra folk der, du får hjelp og man får til andre ting utenfor murene. Man kunne ta kontakt med dem man trengte hjelp fra utenfor murene. Folk brydde seg!*”. Han fremhever at i rusprosjektet var det veldig bra tilrettelegging. Om det var noe man skulle ha ordnet fikk man hjelp, man ble tatt vare på, og det skjedde noe rundt de tingene man jobbet for å få til. Men selve jobben med å bedre seg - den må man gjøre selv. Han forteller at prosjektet klarte å skape en endringsoptimisme hos han, og han var innstilt på prøve å gjøre noe med sin situasjon:

Jeg var veldig lei av dette livet med rus og kriminalitet, og var veldig innstilt på å gjøre noe med livet mitt. Men det er lettere sagt enn gjort, spesielt med mitt utgangspunkt – det er en veldig vanskelig start.

Rusprosjektet har for Deltaker 2 innfridd mye av det han forventet, og selv om han ikke har kommet så veldig langt i rehabiliteringen så er han på vei mot noe som er bedre enn utgangspunktet. Men som han sier: ”*I starten høres rusprosjektet og Modulen veldig rosenrødt ut – men veien er kanskje ikke like lett som man tror ved oppstart*”. Deltaker 2 gir uttrykk for at han tror det kunne vært mer oppfølging og bistand i rusprosjektet enkelte ganger. I perioder har han savnet mer tilstedeværelse blant de ansatte fra Stavne pga. sykdom og fravær, noe som han mener gikk ut over kontinuiteten i opplegget i form av uteblitte gruppesamlinger og morgenmøter. Han tror også at ruskonsulentene til tider har ansvar for å følge opp for mange innsatte og utskrevne, og at dette går ut over den tiden ruskonsulentene har til den enkelte. Når det samtidig ligger begrensninger i forhold til hva man kan gjøre innenfor fengselets rammeverk, har han opplevd litt frustrasjon over egen framdrift og framgang.

Deltaker 2 opplever å ha startet på et løp som går i riktig retning, mot et rusfritt og mer meningsfullt liv. I følge han selv kan han ikke få det særlig bedre enn hva han har det nå, hans utgangspunkt og situasjon tatt i betraktning. Ved rusbehandlingssenteret får han tid til å forberede seg mer på livet etter soning, og han er i full gang med å søke leilighet, knytte gode relasjoner til familien, og forberede seg mentalt til utfordringene han vil møte. For han er fullstendig klar over at det fortsatt er rus og rusmiljøer på hjemstedet, men dette skal han klare å takle. Han er innstilt på å fortsette det positive løpet han har startet. Gjennom rusprosjektet har han fått mye god hjelp og tilrettelegging, og støtteapparatet er på plass og gjør det de skal – nå gjelder det bare å holde motivasjonen oppe.

I tiden ved og etter oppholdet ved Modulen har Deltaker 2 oppnådd følgende:

- Endret livsinnstilling og blitt motivert for å bli rusfri

- Tatt fagbrev
- Påbegynt et rusbehandlingsopplegg
- Fått en mer meningsfull tilværelse
- Opprettet og etablert kontakt med familien
- Etablert et godt og fungerende støtteapparat
- Startet planleggingen av livet etter soning

Deltaker 3

Jeg har nok vært en a-typisk narkoman.

Deltaker 3 kom til Modulen med opplegget for den videre soningen klar i og med at han hadde plass på Nidarosklinikken. Han har sonet før og brukt ulike typer narkotika: heroin, kokain, amfetamin, hasj med mer. Selv sier han at han har vært ”blandingsmisbruker, men er dømt for heroin- og hasjbesittelse”. Parallelt med narkotikamisbruk har han tidvis vært i skole og jobb. Derfor ser han på seg selv som en annerledes rusmisbruker:

Jeg har nok vært en a-typisk narkoman. Blant annet har jeg et nesten fullført hovedfag. Jeg var skoleflink og lettleret: jeg gikk på skole, pusha dop og var med (rusfrie) venner samtidig.

Opplegget ved Modulen var for han et ledd i en rehabiliteringsprosess som han hadde bestemt seg for på forhånd, blant annet ved at han var på avrusning før han kom til fengslet. Det som var bra med Modulen sier han var aktivitetene og tilbudene slik som fotball, lufting utenfor murene, kino, fisketurer og så videre. I tillegg trekker han fram samarbeidet med de ansatte som bra. Spesielt gjaldt dette Stavne-ansatte. Videre beskriver han Modulen som en ”rolig og mangfoldig avdeling med bra fasiliteter der søknader og ting og tang gikk fortere”. Han ble tatt seriøst og dersom det var noe han hadde behov for å få gjennomført, fikk han hjelp til dette. Det eneste avslaget han fikk var da han foreslo sjakkturnering med hele fengslet. og det har han ikke vanskeligheter med å forstå hvorfor. Han mener at han ville vært der han er i dag uavhengig av Modulen, men tilskriver de likevel en del av æren, ”kanskje femti prosent”. I dag har han det bra, bedre enn før. Han har egen bolig som han leier og er i jobb, men hva gjelder narkotika oppgir han å bruke dette fortsatt. Han bruker hasj hver dag og speed og ”litt” kokain i helgene. Han ser ikke problemet med dette så lenge han ikke skal på jobb. Likevel oppgir han å ha fått sparken fra alle tidligere jobber på grunn av rusmisbruk. Av tidligere jobber han nevner er førskolelærer og sommerjobb på Blå Kors blant dem. Under intervjuet som ble foretatt midt på en ukedag, fremsto han som noe oppjaget og springende i temaene. Da han ble konfrontert med dette innrømmet han å ha tatt amfetamin. Helhetsinntrykket han ga var at det går mye bedre med han nå i forhold til før og at han fortsatt (mis)bruker narkotika, i det han selv anser som moderate mengder.

I tiden ved og etter Modulen har Deltaker 3 oppnådd følgende:

- Redusert rusbruk
- Skaffet seg jobb og arbeidsinntekt
- Bor i egen bolig
- Nytt sosialt nettverk og aktiviteter

Erfaringer

De tre eksemplene vi har presentert er forskjellige – i alle fall når det gjelder nåsituasjonen til de tidligere deltakerne. Utgangspunktet for å trekke fram disse tre historiene er for å vise variasjon i deltakernes utgangspunkt for rusrehabiliteringsprosessen, deres ulike progresjon og resultatoppnåelse så langt. Historiene trekkes også fram for å gi et dypere innblikk i hvordan enkelte deltakere har hatt utbytte av rusrehabiliteringstiltaket i fengselet, og for å vise variasjonene blant deltakernes nåsituasjon. Videre i denne rapporten vil vi bruke informasjon fra alle informantene for å gi et mer generelt inntrykk av deltakernes vurdering av rusprosjektet ved Modulen og hvilke effekter dette har gitt på deres rehabilitering på lengre sikt.

4.3 Deltakernes ulike utgangspunkt

Felles for de som blir deltakere av rusrehabiliteringstiltaket ved Modulen er at de ved inntak trenger hjelp og bistand til å jobbe med rus- og kriminalitetsproblematikk. Det langsiktige målet er å bli rusfri og lovlydige samfunnsborgere. På veien dit må mange ha hjelp til å mestre egne rusproblemer, avklare muligheter for å komme i jobb, skaffe bolig, skape et godt og positivt nettverk, motiveres til meningsfulle fritidsaktiviteter og lignende. Som vi har sett innledningsvis er gruppen deltakere i rustiltaket en heterogen gruppe, og hver og en har sin historie og sitt ståsted. Utfordringene knyttet til hver enkelt bruker er derfor av ulik karakter.

Sammensatte problemer

Ved inntak har de fleste flere og ulike problemer de sliter med. For noen er det mange utfordringer. Rusmisbruk og kriminalitet er hovedproblemene, og som følge av dette sliter de også med andre problemer. Det kan være mangel på bolig ved løslatelse, manglende skolegang og utdanning, gjeldsproblemer, konflikter med familie og venner og lignende. Situasjonen til deltakerne ved innskriving er derfor forskjellig, og behovet for bistand varierer. Som oftest er det mange ting å ta tak i, med en livssituasjon preget av kriminalitet,

rusproblemer, uryddig økonomi, dårlig arbeidsmotivasjon og redusert fysisk og psykisk helse. De trenger hjelp til å få orden på livet, rydde opp i problemene og jobbe mot nye mål. Ved Modulen blir de tatt vare på og får hjelp til dette.

Kombinasjonen av de ulike utfordringene gjør at det i startfasen er viktig å kartlegge hvor skoen trykker mest, man må finne ut hvordan man skal stake ut riktig kurs. Ofte er det derfor en opprydningsjobb å gjøre i starten, man må få en oversikt over situasjonen til den enkelte og finne ut hvordan man kan jobbe for å komme ut av den uønskede situasjonen. Ruskonsulentene jobber aktivt med å få fram hvilke utfordringer den enkelte har, men også hvilke mål og drømmer man kan begynne å jobbe mot. Motivasjonsarbeid er en viktig del av denne oppstartsprosessen.

Veien til rusrehabiliteringsprosjektet

De fleste av våre informanter hadde søkt seg til Modulen fordi de hadde hørt om rusprosjektet på forhånd og kjente til det tilbudet som gis ved avdelingen. Inntrykket deltakerne gir er at motivasjonen for å gjøre noe med rusproblemet og sin egen situasjon var hovedgrunnen til å søke seg til Modulen. En deltaker fortalte også at han hadde søkt seg spesielt til Trondheim fengsel fordi han ønsket å få plass i rusprosjektet. Selv om hovedmotivasjonen for å gjennomføre soningen ved Modulen er å jobbe med rusproblemene, skinner det igjennom at mange også kjente til at dette ga muligheter for å få en bedre straffegjennomføring. Modulen har et rykte på seg for å være et bra sted å være i fengselet, og blant andre innsatte stemples deltakerne i rusprosjektet som ”vaffelsonere” som følge av de privilegiene en plass ved Modulen gir. I dette legger man at disse innsatte får en lettere straffegjennomføring enn andre innsatte i fengselet. Men samtidig som det å være en del av rusprosjektet gir deltagerne mange goder, er det krav og forpliktelser knyttet til det å være med i rusrehabiliteringsopplegget. Det krever at deltakerne tar tak i seg selv og de problemene man sliter med. Her må man jobbe hardt med seg selv for å oppnå resultater under oppholdet og i tiden etter løslatelse. Dette er en side ved rusprosjektet og Modulen som kanskje ikke er så synlig for andre innsatte. De ansatte er imidlertid klar over denne utfordringen.

4.4 Oppholdet ved Modulen

I denne delen av rapporten vil vi ta for oss flere tema som er sentrale på bakgrunn av hva informantene i intervjuene har trukket fram som positivt ved oppholdet i rusprosjektet. Noen av forholdene er berørt i casene, og vil her bli utdypet og belyst ut fra datamaterialet som helhet. Informantene nevner mange forhold som har vært sentrale og nyttige når det gjelder betydningen oppholdet ved Modulen har hatt for livene deres i etterkant. De viktigste av det positive er:

- Menneskesyn
- Selvtillit og mestring
- Oppfølging og tilrettelegging
- Kommunikasjon (med omverden)
- Aktiviteter
- Fasiliteter ved Modulen

Menneskesyn

Likeverd og menneskeverd står som en sentral verdi i behandlingsopplegget ved Modulen. Den humanistiske verditenkningen om at mennesket er godt, og at det bor noe bra i hver enkelt av oss, er noe som fremheves som et positivt trekk ved rusprosjektet. Deltakerne opplever å bli tatt på alvor, at de har en egenverdi og at det er håp for den enkelte om å skape endring til et bedre liv. Gjennom å fokusere på de gode sidene den enkelte besitter, opplever deltakerne at man dyrker mulighetene framfor å finne begrensningene til positiv vekst. En av informantene sa det slik:

Det å føle medmenneskeligheten ved Modulen var unikt. Det å ikke hele tiden bli møtt med noe superfaglig, men å kunne sitte og prate på tomannshånd eller ved kjøkkenbordet om det hverdagslige og ting man sliter med; det var verdifullt. Jeg følte meg som likestilt. De forholdt seg til meg som de gjør til andre mennesker. Gjennom disse samtalene hjalp de meg å sette ord på det som var vanskelig.

En annen informant uttrykte det på denne måten:

Ved Modulen ble vi behandlet som mennesker, vi ble sett på som normale og ble ikke møtt med fordømmende holdninger. Dette var for meg både uvant og veldig positivt!

For informantene har menneskesynet de er blitt møtt med ved Modulen vært en viktig faktor i forhold til å bygge troen på seg selv. Det å bli møtt med respekt, å bli sett på som likeverdig, og det å få følelsen av at noen jobber *med dem*, og ikke *mot dem*, har bidratt til å gi troen på at det kan være mulig å skape seg et annet liv.

Menneskesynet ved Modulen har bidratt til at jeg har kommet meg videre. De slår ikke beina under deg slik man er vant til, men gir deg verdighet og muligheter.

Respekt er en viktig del av dette bildet. En informant uttrykte at han opplevde å bli tatt på alvor gjennom å oppnå gjensidig respekt til de ansatte ved Modulen – respekten gikk begge veier og slik oppnådde man tillit til hverandre. Han følte seg ivaretatt.

Selvtillit og mestring

Følgen av å ha et gjennomført humanistisk menneskesyn blant de ansatte vil føre til at de det jobbes med blant annet får økt mestringsfølelse og selvtillit, så også ved Modulen:

Selvtilliten min bare vokste og vokste under tiden ved Modulen, og jeg følte jeg ble sterkere og sterkere til å klare å takle de tingene jeg sliter med.

Oppholdet ved Modulen og de som jobbet der styrket meg. Jeg fikk selvtillit og så de mulighetene jeg har til å skape meg et annet liv.

En av deltakerne som fortsatt var ved Modulen sa det slik:

For meg har det viktigste bidraget så langt vært å lære alternative måter å håndtere rus på. Modulen fungerer som en sikkerhetsventil hvor jeg har lært forskjellige mestringsstrategier for hvordan jeg kan møte ulike utfordringer jeg vil få utenfor murene.

Deltakerne har gjennom å bygge selvtillit ved hjelp av mestring og økt selvfølelse fått troen på seg selv og at man kan skape seg et bedre liv. Et styrket selvbylde har gitt optimisme og vilje til å ta tak i de tingene som er vanskelig og aktivt gjøre noe for å endre egen atferd og holdninger.

Oppfølging og tilrettelegging

De ansatte jobber tett på de innsatte, noe som gir muligheter for å følge tett opp med tilrettelegging:

De som jobber ved Modulen, både ansatte fra Stavne og fengselsbetjentene var helt enorme – de bidro med alt. De skapte kontakter på utsiden som ga unike muligheter videre.

Som vi nevner under forhold som ble trukket frem som negativt ved Modulen var det også til tider mindre oppfølging på grunn av fravær og sykdom blant de ansatte. Men likevel er det den tette oppfølgingen som trekkes fram som bra ved oppholdet ved Modulen, at alle får en individuell og skreddersydd tilrettelegging tilpasset den enkeltes behov og ønsker.

Kommunikasjon og kontakt utad

I forlengelsen av den gode oppfølgingen og tilretteleggingen som deltakerne fremhever i vurderingen av rusprosjektet, trekkes også kommunikasjonsmulighetene med omverdenen fram som veldig bra ved Modulen. En tidligere innsatt hadde for eksempel ”stadige problemer” som han sa, blant annet med regninger, og hadde i den forbindelse behov for å ta noen telefoner. På Modulen var det ikke noen problemer med å få dette gjort i motsetning til ved andre avdelinger.

Aktiviteter

Sentralt i behandlingen av rusproblemet står stimuleringen til å drive meningsfulle aktiviteter. Gjennom en aktiv soning er målet å vri fokuset bort fra rus og kriminalitet og over på ulike aktivitets- og fritidstilbud. Deltakerne har en rekke tilbud de kan benytte seg av både i og utenfor fengselet, og rusprosjektet er flettet inn som en del av det helhetlige aktivitetstilbudet som gis i fengselet. Rusprosjektets deltakere er innlemmet i avdelingens aktivitetsplan, som går over flere perioder i året. I dette ligger en rekke tilbud som for eksempel turer til ulike steder og med forskjellig innhold og opplegg, deltakelse på kultur- og idrettsarrangementer og lignende. I aktivitetstilbudet ligger det mye fysisk fostring, både gjennom å kunne trene på egen hånd eller i organiserte aktiviteter. Dette bidrar til å styrke den enkeltes fysiske helse, som også ga andre gevinster. En informant vurderte aktivitetsnivået ved avdelingen slik:

Den fysiske biten ved opplegget ved Modulen er kjempebra, jeg fikk bra fysikk under oppholdet og det ga meg mye bedre psykisk helse.

Det å delta på aktiviteter utenfor murene vurderes også som veldig positivt av deltakerne. De får sosial trening, og en tilvenning til livet utenfor fengselet. Dette bidrar til at de fungerer bedre ved løslatelse, da overgangen fra livet innenfor murene ikke blir så stor. Samtidig er det et siktemål med aktivitetene utenfor murene gjennom at det skal gi deltakerne nye ferdigheter, selvinnsikt og trening i forhold til å håndtere ulike situasjoner de kommer opp i, samt at deltakerne gis oppgaver og utfordringer de må løse på best mulig måte. Deltakerne forteller at gjennom disse aktivitetene blir de sterkere og bedre rustet til livet utenfor murene.

Fasiliteter ved Modulen

Rusprosjektet er lokalisert i et eget Modulbygg inne på fengselsområdet, og har derfor tilhold i lokaler som er skjermet fra resten av fengselet. Inntil nylig har de også hatt egen luftegård, men denne deler de nå med andre innsatte som følge av byggevirksomhet inne på fengselsområdet. Modulen er godt tilpasset rehabiliteringsopplegget, avdelingen er åpnere med færre låste dører enn ellers i fengselet, og det er større tilgjengelighet mellom

ruskonsulentene, fengselsbetjentene og de innsatte. Fengselscellene er noe større enn i de andre avdelingene i fengselet, og er utrustet med egne bad/toalett. I tillegg er det fellesarealer, kjøkken og kontorer.

Det at man har en større avstand til resten av fengselets innsatte og at deltakerne ved Modulen kan skjermes fra øvrige innsatte blir også ansett som en styrke ved avdelingens fasiliteter. Dette gjør det lettere å holde avdelingen ”ren” og rusfri, og at negative miljøpåvirkninger utenfra minimeres. En informant uttrykte:

Ved Modulen kommer vi bort fra de negative miljøene i fengselet. Det er en miljøforandring, og vi blir en del av et lukka miljø med andre spilleregler og sanksjoner. Det gir rom for å tenke andre tanker.

I negativ retning har følgende blitt trukket fram:

- Inntakskriterier og motiverte deltakere
- Krav og forventninger til deltakerne
- Sammensetningen på avdelingen
- Stabilitet blant ansatte og kontinuitet

Inntakskriterier og motiverte deltakere

Motivasjonen blant deltakerne i forhold til å jobbe med rusproblematikken er av sentral betydning for miljøet i avdelingen. Det er derfor viktig for rusprosjektet at deltakerne er motiverte og villige til å ta tak i egne situasjoner og jobbe målrettet under oppholdet. Fra enkelte informanter har det blitt hevdet at det forekommer at enkelte som blir den del av rusgruppa har andre intensjoner enn å jobbe aktivt med rusproblemene sine under soningen. Som sitatene under illustrerer, mener informantene at inntakskriteriene burde være noe strammere, da de oppfatter at det kommer enkelte innsatte inn på avdelingen som ikke har noe der å gjøre.

Det virker som det er for lett å lyge seg til en plass ved avdelingen. Vi ser at ikke alle er like motiverte for å gjøre noe med livene sine men søker seg til avdelingen for å få en bedre soning. Det er noe ”bambus” ved avdelingen, og det bør derfor stilles større krav til holdninger og oppfatninger for de som får lov til å komme inn.

Det finnes mange gjengangere i innenfor murene som vet å utnytte systemet, og disse slipper til alt for lett. Rusprosjektet bør være til for å hjelpe de som søker hjelp, og derfor bør man unngå å ta inn de som ikke er motivert for å ta i mot hjelpa.

De må bli strengere ved inntak til avdelingen, de som blir tatt inn må være motiverte. De må også være rusfri for å starte, dvs. de må være "rene" på avdeling A og samtidig vise vilje...

En av dem vi snakket med som satt på Modulen under evalueringen beskrev hvilke negative effekter tilsynelatende umotiverte deltakere kan få:

Det at vi kan dra på turer er motiverende, men problemet er at de som ruser seg ødelegger for resten. Det gjennomføres kollektiv straff og meningen er at vi andre skal si fra, men vi vet ikke alt og vi vil heller ikke tyste.

Det er derfor et ønske fra de deltakerne som selv mener de var motiverte for rusprosjektets forpliktelser at det i større grad legges vekt på å velge ut innsatte med de riktige forutsetningene for å sone ved avdelingen ved inntak. Gjennom en strengere inntaksprosess vil man i større grad kunne klare å luke ut de som kanskje har andre intensjoner med å sone ved avdelingen enn å jobbe seriøst med sin egen rusproblematikk.

Krav og forventninger til deltakerne

Motivasjonen til deltakerne er selvfølgelig et viktig kriterie for deltakelse i rusprosjektet. Ved Modulen er det også lagt opp til at deltakerne skal være ansvarsfulle deltakere. En deltaker mente det rådet for mye "snillisme" ved avdelingen, og at det til tider ble for mye unnasluntring og at konsekvensene av dette ble for utydelige. Han var opptatt av at det skulle stilles strengere krav til de innsatte ved Modulen, og at det godt kunne vært mer disiplin på avdelingen. Spesielt trakk han fram at det lett ble for utydelige konsekvenser ved unnasluntring og at det godt kunne vært strengere i forhold til at deltakerne skulle vise orden og folkeskikk. Som han uttrykte det ble det litt for mye en "voksen SFO-avdeling!". Andre uttrykte klart at de ikke opplevde at det var så store krav til dem:

Det kreves ikke så mye av oss. For meg er det enkelt å sitte her, men det er kanskje fordi jeg føler jeg har kommet såpass langt i prosessen med meg selv. Kjenner ikke at det er så store krav til meg.

Er som å være på leirskole, bare at du er innelåst på kveldstid.

Var et slaraffenliv på Modulen, litt som militæret.

Imidlertid trenger ikke dette å være noe som utelukkende karakteriserer Modulen, men hele fengselssystemet.

Sammensetningen på avdelingen

Det blir av enkelte sagt at sammensetningen av innsatte i rusgruppa ved Modulen ikke er optimal. Til tider er det mange unge innsatte der, noe som av de eldre oppleves som utfordrende. En overvekt av for mange unge er utfordrende for de som er eldre. Det skaper en gruppedynamikk som er preget av relativt stor alderssprik blant deltakerne. Samtidig trekkes det fram av en annen informant som viktig å ha ulike sammensetning på gruppen. Han vil til og med at det skal være noen uten rusproblemer knyttet til avdelingen som en *motpol* til de andre rusmisbrukerne. Slike personer kan fungere som alternative rollemodeller i prosjektet, og gi deltakerne noe å se opp til fordi de har oppnådd resultater. Det å samle mange rusmisbrukere kan lett bli en opplæring i rus – en slags ruskole – og derfor er det viktig å få fokuset bort fra rusens positive sider for å holde moralen oppe.

En annen utfordring som trekkes fram er at noen av de innsatte ved Modulen ikke sitter der primært fordi de har et rusproblem, men av andre årsaker. Sedelighetsforbrytere er en slik gruppe innsatte som møter motbør blant andre innsatte ved Modulen. En informant understrekte:

Sedelighetsforbrytere hører ikke hjemme på Modulen fordi det skaper for mye konflikter på avdelingen.

Stabilitet blant ansatte og kontinuitet

Noen av våre informanter trekker fram at de har vært ved Modulen i perioder hvor det har vært en del fravær og manglende tilstedeværelse blant ruskonsulentene. Dette ble sett på som uheldig og negativt, spesielt fordi det i fraværperioder skjedde lite i rehabiliteringsopplegget, noe deltakerne følte gikk utover egen progresjon og motivasjon. Manglende stabilitet blant de ansatte førte til at morgenmøter og gruppesamlinger uteble, og at en del av fokuset på rusrehabiliteringen gikk i stillstand. Deltakerne uttrykte dette som uheldig:

Stavne har vært sykemeldt mens jeg har vært her. For min del hadde det ikke vært noe forskjell å sitte i A-bygget. Det burde vært oppfølging én til én, i stedet for rusmøter som ikke fungerer.

Også andre uttrykte at de hadde hatt delte opplevelser med gruppemøtene og nytten av disse, noe som ser ut til å vise viktigheten av stabilitet og kontinuitet i tilstedeværelsen fra de ansattes side. Når det gjelder forholdet til de ansatte var det imidlertid i forhold til betjentene at det oftest ble trukket fram ting som kunne vært bedre:

Det kom i perioder andre fengselsbetjenter fra fengselet inn i Modulen. Dette var betjenter som ikke hadde noe der å gjøre. De tok med seg feil mentalitet inn på avdelingen, og det skapte uhygge.

De ansatte bruker mye tid på kamp internt i fengselssystemet, og arbeider mye med å få forståelse for det de jobber med innenfor fengselets rammer.

Kontakten med betjentene var så som så.

4.5 Nåsituasjon

Som vist i tabellen og kommentert i starten av kapittelet, kan man si at de fleste av informantene har klart seg relativt sett bra etter utskrivning fra Modulen. Informantenes vurdering av egen nåsituasjon må sies å være generelt sett god for de aller fleste. I siste del av kapittelet vil vi se litt nærmere på hva de sier om betydningen av Modulen sitt bidrag.

Felles for deltakerne er at de roser oppholdet i rusgruppa ved Modulen, og at dette har bidratt til at de har tatt steget videre i rehabiliteringsløpet. Informantene kunne fortelle om fortsatt positiv progresjon etter at de forlot Trondheim fengsel og at de mener at de er inne på et godt spor i forhold til å rehabiliteres. De fleste mener overgangen fra å ha blitt tatt hånd om innenfor fengselsmurene til å klare seg på egen hånd utenfor har godt veldig bra, spesielt fordi tilretteleggingen fra rusprosjektet og en plan for hva som skal skje etter endt soning har vært på plass ved løslatelse. Gjennom å ha tilrettelagt en individuell plan for hva som skal skje etter løslatelse, og forberedelsene i forkant av løslatelsen, har gjort deltakerne blitt klare for hva som skal skje etter soning i fengselet.

Informantene gir mye av æra for fremgangen til ruskonsulentene ved Modulen og rusprosjektet. De har vært viktige bidragsytere i forhold til å motivere og legge til rette for at deltakerne skal lykkes videre i rehabiliteringen. Men samtidig legger ikke deltakerne skjul på at mye av arbeidet står de for selv, og at det viktigste bidraget har de lagt ned i form av å ta tak i seg selv og sin egen livssituasjon. Gjennom rusprosjektet har de lært hvordan de kan komme seg videre.

På rett vei mot noe bedre

Et fellestrekk ved de informantene vi har snakket med er at alle uttrykker at de opplever at de er på vei mot et mål som er bedre enn det utgangspunktet de hadde ved oppstart ved Modulen. Våre informanter er på ulike ståsteder i rehabiliteringen etter fengselsoppholdet, noen har vært løslatt i kortere eller lengre tid, noen avslutter straffegjennomføringen i frigangshjem, mens noen er ved et rusbehandlingssenter. Felles for de alle er at de selv ser en framgang i forhold til å bedre sin situasjon, de mener de er på vei mot en rus- og kriminalitetsfri tilværelse. Det er

en motivasjon og optimisme å spore hos alle i forhold til å kunne komme seg videre mot et bedre liv.

Ved løslatelse har deltakerne hatt en plan om hva som skal skje. De har hatt noe å gå til i form av arbeid, skole og bolig, samt fått den oppfølgingen de trenger fra det offentlige. Det har vært etablert et støtteapparat rundt deltakerne slik at forutsetningene for å klare seg uten rusprosjektet har vært tilstede. En informant opplevde det slik, kort tid etter utskriving fra Modulen:

Det skjer ting og jeg er på rett vei, støtteapparatet stiller opp og gjør det de skal. Gjennom samtaler med de som følger meg opp er tilbakemeldingene at jeg er i framgang.

Dette er det inntrykket vi har av de fleste deltakerne. De har fortsatt løpet med å rehabiliteres til en rusfri tilværelse. For noen går dette både fortere og lettere enn for andre. Utgangspunktet for rusrehabiliteringen er naturlig nok sentralt for fremgang og progresjon. Der hvor utgangspunktet har vært dårligst (langvarig og tungt rusmisbruk), tar det lengre tid å rehabiliteres. Og rehabiliteringsløpet har for noen vært preget av både oppturer og nedturer. En av våre informanter fortalte om et tilbakefall til tidligere alkoholmisbruk:

Ved juletider gikk jeg på ei lengre fyllekule. Det gjorde meg skremt hvor lett det var å ramle utpå kjøret igjen, og bevisstheten min gjorde at jeg søkte hjelp hos Blåkors.

Denne informanten kan fortelle at det er små ting som kan vippe deltakerne av pinnen og at man derfor fort kan falle tilbake til gamle synder. I dette tilfelle hadde informanten med seg noe i bagasjen fra tiden i rusprosjektet. Han visste når noe gikk galt og hva han skulle gjøre for komme seg ut av situasjonen. En slik bevissthet om hva som må til for å løse problemer som oppstår i rehabiliteringen trekkes fram av mange som noe de har med seg fra oppholdet ved Modulen.

Når vi spurte dem om Modulen sitt bidrag i forhold til egeninnsats og andre faktorer tilskrev de ikke Modulen all æren. Flere mente Modulen hadde ”femti prosent” av æren for at de gikk som det gjorde med dem. For noen av informantene ga Modulen muligheter for rehabilitering og la til rette for at de kunne fortsette på det de allerede hadde startet på. En sa at Modulen ”opprettholdt det jeg hadde før jeg kom, og dersom det ikke hadde vært for Modulen så hadde jeg ikke hatt det jeg hadde da”. Med andre ord var det ikke alltid at Modulen *initierte* rehabilitering, men likevel *sørget for* at det som var påbegynt av rehabiliteringsprosess kunne fortsette.

Økt bevissthet på hva som må til

Økt bevissthet rundt hva som skal til for å få det bedre og hvordan skape seg en bedre livssituasjon, er et fellestrekk i tilbakemeldingene fra informantene. Rusprosjektet har bevisstgjort de tidligere innsatte om de mulighetene de har, hvordan de kan jobbe med seg selv, og de utfordringene de står ovenfor i livet. Denne tydeliggjøringen av hva de må ta tak i har blitt et verktøy deltakerne bruker når de står ovenfor ulike valg, og hvordan de skal håndtere forskjellige situasjoner. Målsettingen er å gjøre de rette tingene for å nå de målsettingene de har satt seg. En deltaker oppsummerte det slik:

Gjennom rusprosjektet har jeg lært mye om meg selv. Jeg er bevisst mine negative sider og gjennom å jobbe med disse prøver jeg stadig hardere på å nå nye mål.

Bevisstgjøringen skal bidra til å ta riktige valg i livet, se tydeligere konsekvensene av egne handlinger og treffe riktige avgjørelser. Gjennom å være mer klar over konsekvenser av egne beslutninger kan deltakerne treffe gode og riktige valg. Informantene våre trekker fram hvor viktig denne bevisstgjøringen er på hvordan de ser på sitt nye liv:

Rusprosjektet har for min del bidratt på to måter. På den ene siden har det gjort meg bedre gjennom større bevisstgjøring. Men samtidig har det også gjort meg mer trist gjennom at jeg har blitt mer klar over alle de dumme valgene jeg har gjort her i livet. Jeg har fått et annet perspektiv på ting.

I dette ligger kanskje noe av kjernen i rusprosjektet. Det å skape verdier som er sterkere en rus og kriminalitet, og det å finne spiren eller rota til et liv med et annet og bedre meningsinnhold. Gjennom bevisstgjøringen ligger derfor mye av grunnlaget for å skape et liv i positiv retning.

5. Rammer, organisering og veien videre

Det er en rekke forhold som har betydning når man skal vurdere graden av suksess i rusrehabiliteringstiltaket ved Modulen. I de foregående kapitlene har vi hatt fokus på deltakernes erfaringer, og vi har sett på i hvilken grad og på hvilken måte arbeidsformer og tilrettelegging treffer de behovene de innsatte har. I dette kapitlet vil vi se nærmere på rammebetingelser og organisering. I tillegg vil vi si noe om veien videre. Kapitlet bygger på samtaler med fagansatte ved Modulen, og tilbakemeldinger fra informanter som har deltatt i rusrehabiliteringstiltaket.

5.1 Bemanning og kompetanse

Kompetente og engasjerte ansatte er en forutsetning for et rehabiliteringstiltak som det man har ved Modulen. Stavne har ansatt gode og kompetente ruskonsulenter i rusprosjektet. Dette er mennesker som besitter spesielle egenskaper, og som er livsnerven i arbeidet med å hjelpe de innsatte med deres problemer og utfordringer. Det er ikke alle som passer til å ha en slik jobb. Ved siden av å ha et sterkt engasjement og riktig kompetanse er personlig egnethet viktig. Denne typen arbeid passer ikke for alle, det er unike mennesker som kan utføre en slik jobb, og Stavne har vært funnet riktige personer til dette arbeidet.

Rusrehabiliteringsarbeid kan være krevende, og det å jobbe tett med mennesker som er i sårbare situasjoner gir en arbeidssituasjon hvor man må gi mye av seg selv. Man må ha et brennende engasjement for å påvirke og endre på andres liv og livsinnstilling. Over tid kan det fort være en fare for at man yter over evne og sliter seg ut gjennom stort engasjement. Rusmisbrukere er en krevende gruppe mennesker å jobbe med, de ønsker maksimal oppfølging og vil ha det beste ut av oppholdet ved Modulen. En av deltakerne satte ord på dette:

De ansatte ved avdelingen kan ikke vise "snillisme", for en narkoman spiser opp armen din dersom han får muligheten.

Sitatet illustrerer utfordringen de ansatte stilles ovenfor i jobben. De må finne balansegangen for hvor langt man skal strekke seg i det å hjelpe deltakerne på best mulig vis, og hvor mye man selv klarer å gi innenfor de rammene jobben og en selv har. Jobben krever at man gir mye av seg selv, noe som er viktig når man jobber med denne typen mennesker. Men det er også krevende, og kan på sikt være utmattende om man ikke vet hvor grensen går for hva man selv tåler.

Rusprosjektet er derfor helt avhengig av et personlig og unikt engasjement fra de som jobber i avdelingen. Vilje, entusiasme og egnede personlige egenskaper, er antakelig forutsetninger for å lykkes for de som jobber i dette prosjektet, og er antakelig også sentrale suksessfaktorer i det å nå de målene man har satt. Ildsjelens betydning i denne typen arbeid er viktig (Molden og Berg 2005a). En sentral utfordring for denne typen virksomhet er hvordan ta vare på gløden hos de som brenner for denne typen arbeid, og hvordan skape nye ildsjeler.

Kontinuitet er viktig for å skape en helhetlig rehabiliteringsprosess for de innsatte. Å ha tilstrekkelig ressurser i form av nok tilstedeværende personer som kan utfylle hverandre, blir viktig når det oppstår situasjoner med lengre fravær. Ved sykdom og annet fravær er det viktig at arbeidet med deltakerne ikke stopper opp, men at man klarer å sørge for progresjon og videreføring av arbeidet. Deltakerne er motiverte for å komme seg videre, og stillstand kan dempe denne motivasjonen og bidra til at noen mister troen på at rehabiliteringsarbeidet fungerer. For deltakerne er det derfor sårbart om ansatte med nøkkelroller i rehabiliteringsarbeidet uteblir i perioder, og etter vårt syn bør derfor ressurstilgangen i form av flere ansatte med faglig kompetanse og personlig egnethet styrke prosjektet og gjøre det mer robust. Det å spille på flere personer i rehabiliteringsarbeidet vil derfor komme både de ansatte og deltakerne til gode.

5.2 Suksessfaktorer og forbedringspotensial

Underveis i denne rapporten ligger det både konklusjoner og anbefalinger. Vi vil likevel helt avslutningsvis oppsummere noen av de viktigste resultatene fra evalueringen gjennom å se på noen sentrale suksessfaktorer, samt peke på områder hvor vi ser det er rom for forbedringer.

Suksessfaktorer

- *Skreddersøm og individuell oppfølging*
Tilpassede opplegg til den enkeltes individuelle behov trekkes fram som en viktig årsak til at mange brukere klarer å komme på rett kurs. Deltakerne ved Modulen er en heterogen gruppe med ulike utgangspunkt og behov for ulike tilbud og oppfølging. Gjennom kartlegging og å tilrettelegge et opplegg ut i fra den enkeltes situasjon, treffer man godt i forhold til å nå den enkeltes målsettinger. Hver enkelt deltaker har en plan over videre aktiviteter og mål ved utskrivning fra Modulen.
- *Motivasjonsarbeid*
Å skape endringsoptimisme og tro på at deltakerne kan gjøre noe med livene sine er en av nøkkelfaktorene til å lykkes i rusprosjektet. Dette innebærer å snu det negative til det positive i tilværelsen, og å skape motivasjon for å starte et utviklingsløp i riktig retning.

Mange av deltakerne har startet motivasjonsarbeidet allerede før de starter rusrehabiliteringsopplegget, men det å videreutvikle og styrke troen på at man faktisk kan endre livsførsel er noe man lykkes med i rusrehabiliteringen ved Modulen. Mye av motivasjonen skapes gjennom å endre verdigrunnlaget til deltakerne, fra et fokus på rus og kriminalitet til mer meningsfulle og riktige verdier i livet.

- *Personlig styrking av den enkelt bruker, mestring - selvtillit*
Økt bevisstgjøring, tett oppfølging og endringsoptimisme har gitt den enkelte økt tro på seg selv og bedre mestringsevner. Deltakerne i rusprosjektet kommer bedre rustet ut av oppholdet ved Modulen, og er motiverte og klare til å ta fatt på de nye utfordringene som venter utenfor murene.
- *Fellesskap og godt sosialt miljø – høy trivsel blant deltakerne*
Tilbakemeldingene er at det har vært høy trivsel blant deltakerne som har vært ved Modulen. De beskriver et godt sosialt miljø og et tett fellesskap det har vært bra å være en del av.
- *Dyktige medarbeidere og god faglig kompetanse*
Både de ansatte fra Stavne og fengselsbetjentene ved Modulen får veldig gode skussmål fra informantene. De gjør en faglig god jobb og utøver arbeidet med de innsatte på en god og kompetent måte. De tidligere deltakerne er veldig takknemlige over den innsatsen de som jobber ved avdelingen har gjort for dem, og skryter av den oppfølgingen de har fått.
- *Samarbeidet med fengsel, kommune og politi*
Sist, men ikke minst må samarbeidet med fengsel, kommune og politi anses for å være en viktig faktor for prosjektet gjennom at de samarbeider med andre om problematikk rundt kriminelle gjengangere, ikke minst gjennom erfaringsutveksling og kompetanseoppbygging.

Forbedringspotensial

- *Inntaksprosessen*
Prosjektet bør vurdere om inntakskravene skal bli strengere eller inntaksprosessen nøyere slik at man unngår (eventuelle) deltakere som kommer seg inn på avdelingen for å få en lettere soning. Dette må selvsagt vurderes opp mot ulempene som følger, for eksempel faren ved å utestenge de som faktisk *trenger* et sted som Modulen for å kunne endre holdning

- *Styrkede ressurser*
Det kan synes som at det er behov for å skape stabilitet på personalsiden, motarbeide sårbarhet ved fravær, øke ressurser og kapasitet, samt knytte flere ressurspersoner til avdelingen. Når det gjelder ressurspersoner har man jobbet med dette gjennom ”Et verdig liv”-samarbeidet og innsatsen ovenfor kriminelle gjengangere på tvers av ulike instanser, det som i dag altså er Gjengangerteamet.
- *Langtidsoppfølging og ettervern*
Deltakerne får tett oppfølging så lenge de er innskrevet ved tiltaket og innsatt i Trondheim fengsel. På sikt, etter utskriving vet man mindre om hvordan tidligere deltakere klarer seg. Tilbakemelding eller rapportering tilbake til Stavne en tid etter at deltakerne forlater fengselet vil gi en bedre oversikt over hvordan det går med deltakerne på egen hånd. Dette vil gi muligheter for å oppdage på et tidlig tidspunkt de som får problemer, og man kan sette i gang hjelpetiltak så tidlig som mulig. I så måte legitimerer dette klart samarbeidet mellom fengslet, Trondheim kommune og politiet som gjøres ovenfor gjengangere. Tiden vil vise om dette samarbeidet forårsaker fungerende tilbakerapporteringer til fengslet og Stavne. Så langt er det i alle tilfelle mye som tyder på at dette bidrar til økt kunnskap om hvordan det går med deltakerne i etterkant. Mulighetene og potensialet ligger der i langt større grad enn før.
- Prosjektet kan profitere på å gjøre opp status i forhold til opprinnelige arbeidsformer, metoder og virkemidler: Fortsetter vi som før? Er det noe vi ønsker å tone ned? Er det noe vi ønsker å fokusere mer på? Og dersom det er kommet noe nytt til: hva er dette eksplisitt?

5.3 Oppsummering

Rusprosjektet i Trondheim fengsel blir gitt veldig positiv bedømmning av tidligere deltakere som har gått videre i sitt rehabiliteringsløp etter utskriving fra Modulen. Deres totalvurdering av tilbudet er at dette er et godt tiltak som for mange vil gi en god start på veien videre mot et rus- og kriminalitetsfritt liv. De tidligere deltakerne som har vært informanter i denne evalueringen, mener tilbudet som gis ved Modulen er helt spesielt, og at dette er en mangelvare innenfor norsk kriminalomsorg. Kanskje spesielt fordi erfaringene er at man ser at rusrehabiliteringstilbudet fungerer godt for mange av de som har deltatt, og at de klarer å skape seg et nytt og bedre liv. Selvfølgelig gjelder dette ikke for alle, men av våre informanter går det stort sett bra med de fleste. Mange mener derfor at dette tilbudet burde vært gitt til langt flere innsatte i norske fengsel, i sær fordi de som har benyttet seg av tilbudet opplever at de faktisk får hjelp til å jobbe aktivt med problemene sine, og at man ser at det gir resultater og faktisk nytter. Det å ta tak i problemene allerede under straffegjennomføringen er en god start på et langt rehabiliteringsløp, og gjennom å starte dette løpet tidlig i soningsforløpet er de innsatte bedre rustet for å ta de utfordringene som kommer ved løslatelse. Overgangen til

et liv utenfor murene er derfor langt bedre. Det å ha et tilrettelagt opplegg for hva som skal skje ved løslatelse gjør det lettere for deltakerne å jobbe mot det langsiktige målet om å bli rusfrie og lovlydige samfunnsborgere.

Referanser

Alnæs, Ø. (2006): *Fengsel – forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt? Slik de innsatte opplever det*. Oslo: KRUS

Andreassen, T. (2003): *Behandling av ungdom institusjoner. Hva sier forskningen?* Oslo: Kommuneforlaget.

Brevik, S. og H. Thorisdottir (2007): *Innsatt & utsatt. Håndbok for rustiltaket i Trondheim fengsel*. Trondheim: Stavne.

BRÅ (2005): Kriminalvårdens særskilda narkotiska satsning. En utvärdering av arbetet under åren 2002-2004. *BRÅ-rapport nr. 3*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet

Bullock, T. (2003): Key findings from the literature on the effectiveness of drug treatment in prison. I BRÅ (2005): Kriminalvårdens særskilda narkotiska satsning. En utvärdering av arbetet under åren 2002-2004. *BRÅ-rapport nr. 3*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet

Elvegård, K. (2010): *"Det er ikke korgutter!"*. Evaluering av Gjengangerprosjektet – et samarbeid mellom Stavne Gård, Trondheim kommune og Sør-Trøndelag politidistrikt. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.

Friestad, C og I. L. S. Hansen (2004): Levekår blant innsatte. *Fafo-rapport 429*. Oslo: Fafo.

Helgesen, J., E. Ekhaugen, T. Fredwall, O. J. Heir, S. Pettersen, E. Salvesen & T. Råen (2006): Rusmiddelkunnskap for tilsatte i kriminalomsorgen. *KRUS Håndbok 2/2006*. Oslo: KRUS.

MacKenzie, D. L. & J. W. Shaw (1993): The impact of shock incarceration on technical violations and new criminal activities. *Justice Quarterly*, 10, 463-487.

MacKenzie, D. L., O. Mitchell & D. B. Wilson (2002): The effectiveness of incarceration-based drug treatment on offending and drug use: An empirical synthesis of the research. I BRÅ (2005): Kriminalvårdens særskilda narkotiska satsning. En utvärdering av arbetet under åren 2002-2004. *BRÅ-rapport nr. 3*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet

Molden, T. H. og B. Berg (2005a): *Rusfri soning og rehabilitering – er det mulig? Et samarbeidsprosjekt mellom Stavne Gård og Trondheim fengsel*. Trondheim: SINTEF Teknologi og samfunn, IFIM.

Molden, T. H. & B. Berg (2005b): *Bolig ved løslatelse? Underveisevaluering av samarbeidsavtalen mellom Trondheim fengsel og Trondheim kommune*. Trondheim: SINTEF Teknologi og samfunn, IFIM.

NOU 2003:4: *Forskning på rusmiddelfeltet. En oppsummering av kunnskap om effekt av tiltak*.

Opptrappingsplan for rusfeltet (2008): *Opptrappingsplan for rusfeltet*. Helse- og Omsorgsdepartementet

Pallone, N. J. (2003): Treating Substance in Correctional Contexts: New Understandings, New Modalities. *Journal of offender Rehabilitation*. Vol. 37, Nr. 3/4.

Sherman, L. W., D. P. Farrington, B.C. Welsh & D. L. MacKenzie (2003): *Evidence-Based Crime Prevention*. USA/Canada: Routledge.

Skardhamar, T. (2002): *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler*. Oslo: Universitetet i Oslo. (Hovedfagsoppgave i kriminologi – Universitet i Oslo).

Skardhamar, T. og K. Telle (2009): *Livet etter soning – hindrer arbeid tilbakefall?* Oslo: Statistisk sentralbyrå. Lastet ned 27.10.2009 fra: <http://www.ssb.no/ssp/utg/200904/08/>

Smith, P., C. Goggin & P. Gendreau (2004): The effects of prison sentences and intermediate sanctions on recidivism: General effects and individual differences. I BRÅ (2005): *Kriminalvårdens särskilda narkotiska satsning. En utvärdering av arbetet under åren 2002-2004. BRÅ-rapport nr. 3*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet

”Straffegjennomføringsloven” – *Lov av 18. mai 2001 nr 21: Om gjennomføring av straff mv*. Oslo: Cappelen/Lovdata

Årsrapporter fra Stavne Gård for perioden 2002 – 2007.

<http://www.stavne.no/>

ISBN 978-82-7570-218-8

Dragvoll Allé 38 B
7491 Trondheim
Norway

Tel: 73 59 63 00
Fax: 73 59 66 24

 NTNU
Samfunnsforskning AS